

LEVELEZÉSI FÓRUMTÉMÁK A 19. SZÁZAD VÉGÉN

A férfiak és a nők ritkán találkozhattak kötetlenül egészen a 20. századig. Ma már ez fel sem tűnik, de akkor mindemellett a férfiaknak jóval több lehetőségük volt munkára, művelődésre, tanulásra, szórakozásra, mint a nőknek. Az egymáshoz való önálló közlekedésre alig volt mód, legfeljebb külön erre az esetre megszervezett, mások (rokonok, nagynénik) által felügyelt helyzetben. Ez önmagában is (illemszabályokkal megerősített, mesterségesen fenntartott) traumatizált helyzet volt.

Ennek feloldására nyújtott alkalmat az 1881-es *Hymen* (Budapest) szépirodalmi és házassági folyóiratnak a házassági hirdetések mellett a levelezési rovata is. Rendkívül érdekes feltárni azt, hogy a fent említett okoknál fogva a meglehetősen különböző kulturális háttérű férfiak és nők, milyen közös témákat találtak. Hasonlóan tanulságosak az előforduló témák, népszerűségük, sokféleségük. Az akkori fiatalok közti párbeszéd utal tapasztalataikra, gondolataikra, kilátásaikra, műveltségi szintjükre, kulturális igényeikre, élethelyzetükre.

I. TÖRTÉNET

I.1. A HYMEN

Magyarországon a kiegyezés utáni korszak jelentős egyházpolitikai reformjai a házasság köré csoportosultak. Ezek a polgári házasság, a polgári anyakönyvvezetés és a – vallásszabadságot kiszélesítendő – zsidó vallás recepciójának bevezetése voltak. A törvények elfogadásával lezárult az itt élő népek, kultúrák – hangsúlyosabban a zsidó emancipációs – integrációjának legitimálása. A jogi rendezettség szükséges volt ahhoz, hogy a polgárosodás folyamatában mindenki lehetőségei szerint részt vehessen. A törvényi intézkedések, illetve azok előkészítési procedúráinak alkalmával a sajtóban megfogalmazódtak mindazon kérdések, amelyek a polgárosodó Magyarországot foglalkoztatták.¹

Az országgyűlésben a polgári házasság kérdése először 1873-ban, majd 1879-ben, később az 1880-as évek első felében, s végül az 1894-es elfogadását megelőző években került napirendre. Minden alkalommal jelentős figyelem kísérte a törvényi tárgyalásokat, illetve a lapok a közvélemény csaknem egyöntetűen támogató várakozását tükrözték. Az ismétlődő parlamenti felvetések alkalmával úgy tűnhetett közel a megoldás. A sajtótörténet a kiegyezés utáni korszakból három társkeresésre építő, rövid életű

A LEVELEZŐ LAPOK.



Házmester. Nagyságos uram, egy levelező lapot kaptott, a melyben gazembernek nevezik.



Házmesterné. Nagyságos asszonyom, itt van egy levelező lap; csak aztán tessék síd ni azzal a légyrattal, mert éjjel után nehezen tudok felkelni.



Levélhordó. Ugyan kérem alássan, tessék már kifizetni azt a szábot, hogy ne járjak annyit ide.



Házmester. De nagyságos asszonyom, a ki ilyen levelező lapokat kap, az nekem is adhat egy csókot.

1. A levelező lapok. Üstökös, 1880. 1132. sz. ápr. 25. 198.

folyóirat-indítást tarthat számon. Az ugyanazon címmel (*Hymen*) történt többszöri lap-alapítás jelzi, hogy a folyóirat típusra lett volt ugyan igény, de ez nem jelentett akkora előfizetői, vásárló közönséget, amely a lapot fenntarthatta volna.²

A dualizmus kori sajtóforrások közül figyelemre méltó a fenti, a házasságot és a szépirodalmat népszerűsítő lap, az 1881-ben öt hónapig megjelenő *Hymen*. Akkor a polgári házasság rendezésének befejeztét látta az újság a laptulajdonos-társszerkesztője, Szentirmai Géza, a felelős szerkesztője Szentirmai József,³ illetve maga a közönség is. A lapgazdák úgy érzékelték, hogy megfelelő számú – többségében férfi – párkereső veszi körül őket. Az egykorú népességstatisztikai adatok is őket igazolták, hiszen 6 százalékos, azaz 351 474 főnyi nőtlen férfitöbbséget bírt az ország.⁴ A fórum elindulását segítette a január elején, a *Borsszem Jankó*ban megjelent lapparódia.⁵ Az alcíme szerinti „szépirodalmi hetilap” terjedelmében csak felerészben közölt irodalmi anyagot, amelyek rendszerint a korizlés szerinti igényesebb szerzők (Balázs Sándor, Lauka Gusztáv, Ábrányi Emil, Mikszáth Kálmán, Pósa Lajos) tollából származó költemények, novellák, folytatásos elbeszélések, regények voltak. Az újság másik felében kapott helyet az eljegyzési, esküvői hírek rovata, a társasági (farsangi) élet krónikája, a divattudósítás, az adomák, a „mindenfélék”, a levelezés, a rejtvények, a hirdetések s végül a szerkesztői posta rovata.

A hirdetésrovat „A házasság előcsarnoka” címében jelölte a mindenki számára szentesíthető célt. A hirdetések többsége egyértelmű a tekintetben, hogy házastársat (vagyonnal, külsővel), szeretőt (időtöltésre, utazásra), vagy csupán barátságot (levelezésre) keres-e feladója. A szerkesztőség a korban megszokott olvasó-szerkesztő kapcsolattartáson túl – a többi laptól eltérő módon – azt is közölte, hogy melyik hirdetés, milyen érdeklődést kapott. Volt olyan hirdető, aki egyáltalán nem kapott választ, vagy csak csekély jelentkezőt szólított meg, s volt olyan, aki sok érdeklődőt vonzott.

A lap házassági hirdetésrovatának elemzése a Magyar Szociológiai Társaság 2010. évi konferenciáján bemutatásra került.⁶ Azonban elmaradt a folyóiratcím magyarázata, amelynek mostani kifejtése egyúttal – jelképesen – előrevetíti a levelezési rovat vizsgálatának eredményét.

A görög eredetű szó névadója az a mitológiai homályba vesző athéni ifjú, aki talán Apollónnak és egyik múzsájának, vagy Dionüszosznak és Aphrodité gyermekeként, szerelmét több lánnyal együtt kimenekítette a kalózok fogságából, ám a kézfogó napján meghalt. Ekkor lépett közbe az orvos-isten Aszklepiosz, aki feltámasztotta a hóst. Ezután a görögök esküvői szertartásaikon Hymenhez, mint a házasság istenéhez fordultak, így nászdalukat is róla nevezték el. Képi megjelenítéseikben szárnyas, nászfáklyás, koszorús, gyönyörű ifjúként, hol egyedül, hol Aphrodité, vagy Ámor társaságában láttatták.⁷ A biológia, az orvostudomány az ókori hagyományokat követve a mitikus esemény magvát képező, a hirtelen vég és az azonnali kezdet összetartozásának szimbolikáját őrzi a „szűzhártya” szakszavában. A 19. században, s a 20. század legelején a kifejezést a házasságkötés görögös neveként is használták.

1881-ben az örvendetes alkalom bekövetkeztén munkálkodtak szerkesztők is újságjukban, amikor közönségüknek különféle rovataikkal megszólalási, kapcsolatkeresési módot biztosítottak. Az egyik ilyen fontos fórum volt a lap „Levelezés” rovata, amelyet a legelső számban a következőképp mutattak be: „Midőn e közkedveltségű rovatot a hozzánk már is beérkezett kérdések közlésével megnyitjuk, felkérjük mindazon

t. olvasóinkat, kik az itt közölt kérdésekre kimerítő választ adni tudnának, szíveskedjenek szerkesztőségünkbe küldeni, hogy azután a feleletek lapunk következő számaiban csoportosítva megjelenhessenek. A kérdések és feleletek tetszés szerinti álnév vagy az illetők valódi neve alatt közöltetnek.”⁷⁸ A rovatismertető nem tartalmazott korlátozást, tehát nyitottak voltak minden téma iránt.

1.3. A LEVELEZÉS

A polgári társadalom kialakulásának egyik mozgatórugója volt az az általánossá vált nézet, hogy az ember születésétől függetlenül, saját jogán, neveltetése, műveltsége, szaktudása és egyéb érdemei elismerésül kivívja azt a közösségbeli, társadalmi pozíciót – presztízst –, amellyel tekintélye, befolyása, rangja lehet, s továbbra is kezében tarthatja sorsa alakulását, illetve e folyamattal s annak eredményeképpen, többé-kevésbé hatással bírhat mások életére is. Az említett jó tulajdonságok összességét az udvariasságban, a kedvességben, a jó modorban, a kellemes megjelenésben vélték érzékelni-értékelni, s amelyek jutalmául válhatott valaki elfogadottá, sikeressé. A 18. század végétől a rendi világ hanyatlásával, a polgári társadalom térhódításával egyre nagyobb igényt elégitettek ki a sorra születő viselkedési tanácsadó könyvek és illemtanok. (1–2. kép) Ennek okán – mivel a szó elszáll, s az írás megmarad – a társas érintkezés legközvetlenebb írásbeli formájának, a levelezésnek is külön – mondhatni – felvilágosító „szakirodalma” volt.

A 19. századi Magyarországon is kaphatók voltak az ilyen jellegű kiadványok. Azonban a tanulás, a művelődés – s így a levelezés terén – nem egyforma eséllyel bírtak a férfiak és a nők. Erre figyelt fel Vajda János, mikor 1861-ben kiadta a „Hölgyek titkárát”: „Kizárólag nők számára összeállított levelezőkönyvre csak azért is nagyobb szükség van, mert a férfiak a felsőbb iskolákban több alapos képzést nyervén s ezenkívül is a különféle hivatalokat ők viselvén, a fogalmazásban nagyobb gyakorlottságot szerezhetnek maguknak, mint a nők, kiknek szűkebb társadalmi rendeltetése csekélyebb tudományos képzettséget igényelvén, éppen nem is feladatuk, hogy a szép irály hatalmával a férfi nemet felülmulják.”⁷⁹ (3. kép)

Az útmutató mindazon témaköröket érintette, amelyek a korabeli hölgyeket (és férfiakat) foglalkoztatták, hiszen a férfitanácsadó saját tapasztalataira hivatkozott még az ápoltsági, tisztálkodási kérdésekben is. A szerző a 220 oldalas könyvecske első részében kifejtette a levélírás fontosságát; tájékoztatott a főbb helyesírási szabályokról, megjegyezvén, hogy a férfiak sem jó helyesírók, habár a szabályok könnyen követhetőek; elmagyarázta a stílust, a levél alakí, formai jegyeit; a második részben a különböző levéltípusokat mutatta be; egy kisebb szótárral kitért a virágnyelvre; majd a függelékben híres emberek leveleiből adott válogatást; életbölcsekségeket, aranymondásokat sorakoztatott fel; áttekintést adott a női egészség és szépség kapcsán az arc-, a kéz- és a hajápolásról, s végül röviden összefoglalta a levélpapírról, a tintáról, a tárolásról, az illatosításról való tudnivalókat.

Vajda a kis írásbeli viselkedési tanácsadójában a különböző embertípusokkal való helyes bánásmód miatt részletezte, hogy az egyes esetekben miként ad tanúbizonyosságot

Rózsalevél
GERLEHÁZI ARABELLA Ő nagyságához.
Bpest, némbor hava.



I R O D A L O M.

Bamba Arthur,

vagy

Jules Verne lepipál.

Regény.

Írta BEXIOS AUGUSZT.

I-ő Kaput.

Jó családból származom, őseim Bhambhákna-
kat, ezimerünkben egy ezüst borjúfő bánul eg-
Miután tanulmányaimat elvégeztem, tíz éven kere-
egyebet, mint hogy a physikát, geo- és topografiá-
nomiát tanultam.

Alig voltam harmincz éves, midőn egy me-
csodás sejtélem fogott el, hogy a föld kerek!

Egy szép délután kapucziner után kimegyek
berger kirakatában meglátok egy kékre mázolt tek-
Berohanok. „Micsoda teke ez!?” kérdem.

„Tehát a föld kerek! E szerint kerek! E pur-
tok én szellemem diadalát látván megtestesülve
tekében.

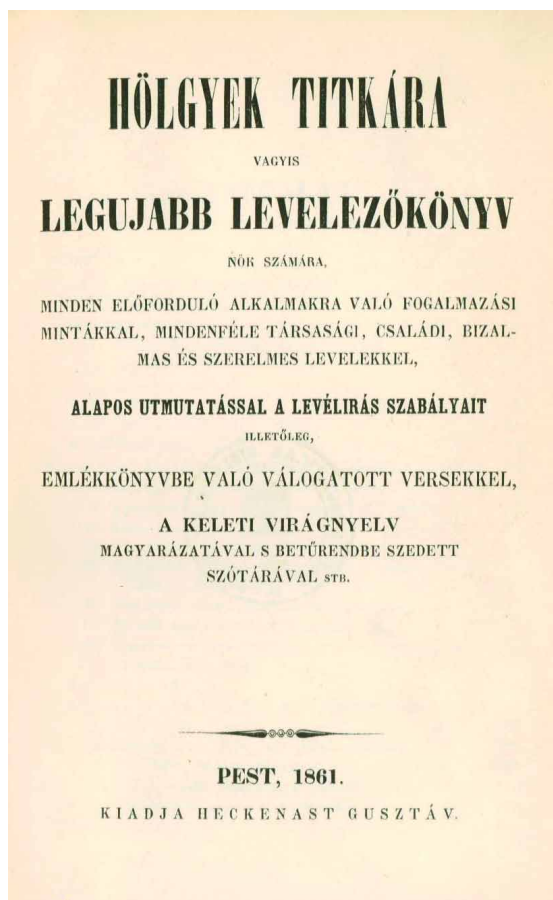
„Hát ez a fehér folt micsoda?” kérdém.

„Ez a Szahara” felelé.

„Óh Szahara Szaharahara! Te Ázsiában vag-
tos legelőiden csordák legelésznek, havasaid alján
geteidben versenyt csatog a fülemile a kőszáli
folyóid dúsán öntözik a termékeny rónát, óh Szah-
Bocsánat, a Szahara sivatag!” vágott köz-
„Sivatag!!?” Szerencsétlen kölyök, tud-
soká lesz sivatag. Az én nevem Bamba Arthur!”
És elrohantam a Szaharába.

2. Rózsalevél Gerleházi Arabella Ő nagyságához, Bpest, némbor hava. Bolond Istók, 1879. 46. sz. nov. 16. 5.

Bájtvarázsló tündér! Nagyságos hon-ara! Legtökélyesebb lényő! Ah! Ah! Szűm minden húrja éles, ékes és édes rezsében van, mióta oly boldog valék bájjelemből azt olvasni, hogy bájos Nagysád Pestre jön! Szűm kéjben uszik, óh jöjjön, jöjjön minél gyorsabban, mert a kéjbe fulok, mielőtt még bájos Nagyság még megmenthetne. Oh mily menyboldogságot érek minden szerény tagomban! Hát csakugyan eljön? Melyik lakás lehet oly szerencsés bájos Nagysádat befogadni? Ah írja meg, hogy már most mehessenek ama lakás előtt, belehelvén ama léget, melyet azután ékkel dús hon-keble piheg! Azt írja, hogy bálókra fog feljönni. Ah! bálkirályné, bálcsászárné, bálisennő! Bár lennék imálandó oltárán imádó főpap! De talán már az unalom pillangói szárnyukat bájos Nagysád bájarczaira merik vetni és én még irok! Isten Nagysáddal! Mielőtt még Pest oly boldogságban fog ragyogni, hogy bájos Nagysád benne tündököl s fénylik, a mi csak két hó mulva Pest oly kívánatára, azaz parancsára. Addig is forró szív-üdvözlésekkel párosult honi tisztelettel maradtam maradok és maradni fogok bájos Nagysádnak legislegálázatosabb hon-szolgája Rózsaberki Zelemér p.ü. min. fogalmazó és költő



3. [Vajda János]: *Hölgyek titkára vagyis Legujabb levelezőkönyv nők számára.* Pest, Heckenast, 1861

a levélíró udvariasságáról, jólneveltségéről, illetve hogyan kerülheti el az esetleges hátrányos megítéléseket. A boldogulás kora szerinti vezéreszméjére a lap bevezető oldalain figyelmeztette olvasóit a címzettek megszólítását, a velük való hangnemet illetően: „Többnyire azon emberek viszik legtöbbször sorukat, a kik jó emberismerettel bírnak, s az emberek gyöngé oldalait kitalálván, azt ostromolják, mint a jó hadvezér teszi, midőn valamely várat be akar venni.”¹⁰ A kézikönyvecske népszerű lehetett, hiszen 1865-ben újból kiadták.

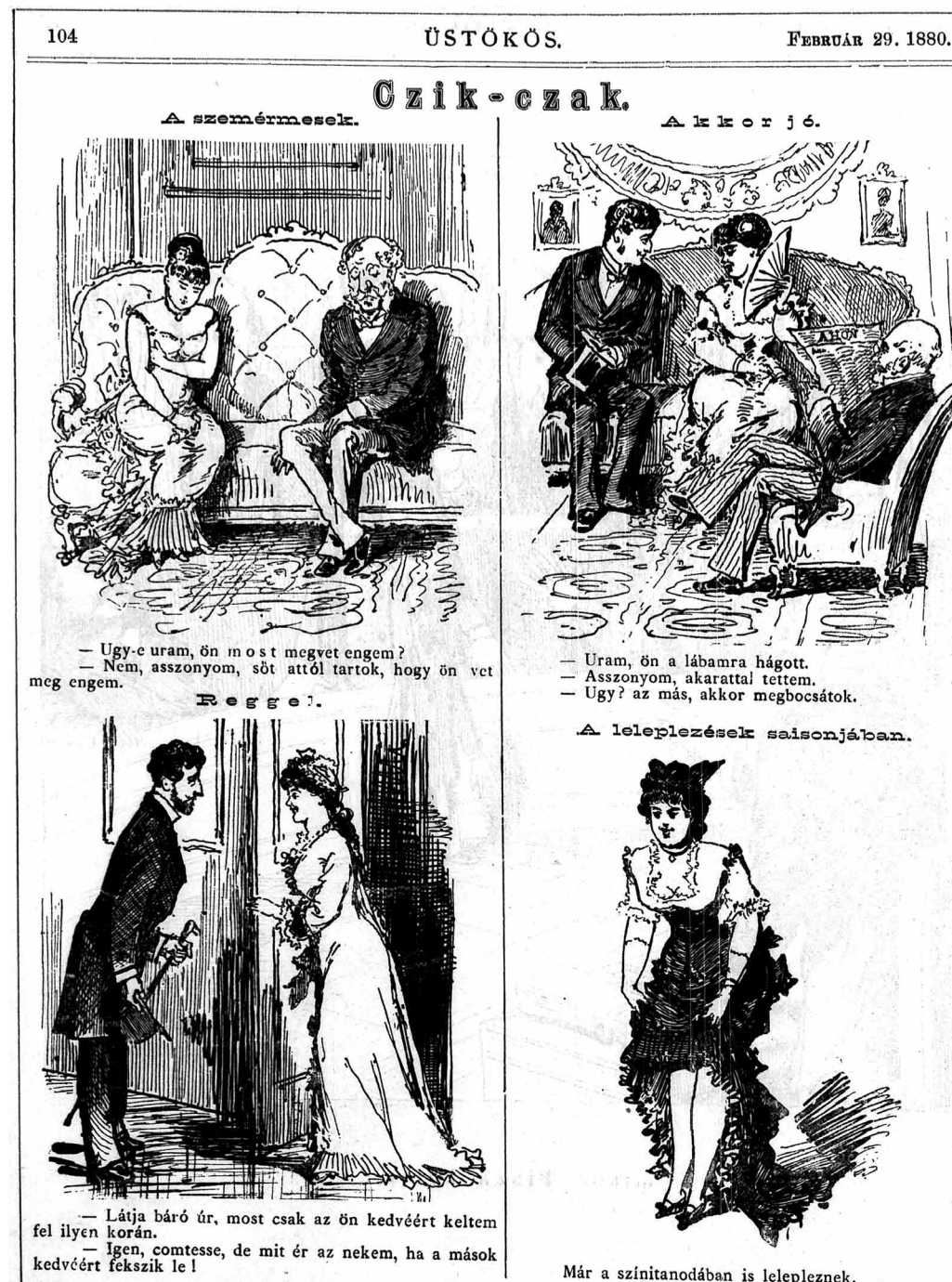
Más levelezési kalauzok is megjelentek időről-időre, de a „Hölgyek titkárának” sikerét jelzi, hogy amikor húsz évvel később – bár az élet az abszolutizmus idejéhez képest a kiegyezés után színesebb, bonyolultabb lett, s ehhez igazodva – Knorr

Alajos megjelentette „Magyar általános levelező és házi titkár” című füzetsorozatát 1883 és 1884 között tartalmi felépítésében követte elődjét, illetve megtoldotta mindenféle közhasznú ismerettel a hirdetés, a közlekedés, a pénzértékek, a mértékegységek, az értékpapírok, s kamatszámítások terén. A bőséges példaanyaggal közel 500 oldalt tett ki a 16 füzet. Terjedelmesebb volt a virágnyelv szótára, sőt idegen szavak szótárával is rendelkezett a kiadvány. Mindkét tanácsadó kimondta, hogy a levelezésben nincsenek tartalmi kötöttségek, sőt attól különleges, hogy lényegét „a gondolat kifejezés szabadsága és közvetlensége képezi”.¹¹

2. HIPOTÉZIS

A 19. század második felében a férfiak és a nők családon kívüli találkozásainak színteréül elsősorban az utcák, sétaterek, boltok, üzletek, vendéglők, éttermek, kávéházak, színházak s nem utolsósorban a különböző táncos rendezvények szolgáltak. (4. kép) Esetünkben a palettát színesítette a *Hymen* levelezési rovata. Vajon melyek lehettek azok a közös érdeklődési körök, amelyek a két nem ismerkedését megkönnyítették?

A fenti források, azaz maga a folyóirat, valamint a levelezési tanácsadók is nyitva hagyják a kérdést, milyen közös témát találhattak a párkereső fiatalok, különösen, ha



4. Czik-czak. Üstökös, 1880. 1124. sz. febr. 25. 198.

jelentős a nemek közti kulturális, illetve a társadalmi nyilvánosságban elfogadott mozgástérbeli különbség. Az előbbi levelezési útmutatók egyikét pont ez az eltérés hívta életre, s támpontként néhány témakört azért mégis megjelöltek.

Átnézve a vonatkozó tanácsadókat, s tekintve a *Hymen* házassági hirdetéseinek feldolgozásakor szerzett tapasztalatokat és a lap irodalmi arculatát, feltételezhető, hogy valószínűleg sokukat foglalkoztathatták (1.) az irodalom, azon belül is a szépirodalom és hozzá kapcsolódóan a színházhoz fűződő élmények, vélemények (a feltételezést a lap hirdetéseiben gyakran felmerülő közös színházi emlékek felelegetése indokolja); (2.) kódolt (virág)nyelvbeli, művelődésbeli, tanulásbeli kérdések; (3.) a társasági élettel járó illembeli elvárások, szórakozásbeli lehetőségek, a barátsággal, szerelemmel, emberismerettel összefüggő problémák; (4.) az egészség- és szépségápolási ügyek, (5.) a kellem és kényelem ürügyén szóba kerülhetett a divat, az öltözködés, a háztartás; (6.) s végül maga a levelezés is téma lehetett. (A továbbiakban az alcímeknél a hipotézisek „H”-val és számmal jelölve.)

3. A LEVELEZÉSI ROVAT KÉRDEZŐI ÉS FELELŐI

A lapban összesen 138 számozott kérdést tettek fel, azonban egy-egy megkereséshez mások is csatlakoztak, így 140 kérdést tettek fel, ezeknek alig felére, 63-ra (45 %) válaszoltak, ami azt jelentette, hogy a 104 kérdezőnek több mint fele, 58 (55 %) kapott feleletet. (Az elemszám meglehetősen kicsi ahhoz, hogy általános érvényű következtetésekre lehessen jutni, ezért a tanulmány megállapításai csupán jelzésértékűek.)

A kérdéseknek kevesebb mint egyharmadát, 42-t (30 %) férfiak, majdnem felét, 67-et (48 %), s valamivel több mint egyötödét, 31-et (22 %) férfiak és nők is feltehették. A kérdezők közel egynegyedénél, 25-nél (24 %) lehetett tudni, hogy férfi-e; majdnem feléről, 48-ról (46 %) derült ki, hogy az illető hölgy-e, s közel egyharmaduk, 31 (30 %) nem tartotta fontosnak közölni nemi hovatartozását. (L. 1. grafikon a mellékletben.)

A megválaszolt kérdések kicsit több mint egyötödét, 14-et (22 %) tették fel férfiak, kétharmada, 41 (65 %) nőktől származott, illetve valamivel több mint egytizedük, 8 (13 %) érkezhetett mindkét nem oldaláról. Akik választ kaptak, azoknak egyötöde, 12 (20 %) volt férfi, kétharmada, 38 (66 %) volt nő, s több mint egytizedükről, 8-ukról (14 %) nem lehetett megállapítani nemi identitásukat.

A rovatban összesen 99 ember a 119 számozott válaszban 143 elkülöníthető felelet, üzenetet adott közre; egy-egy kérdésre időnként többen is jelentkeztek, illetve 12-en nem a rovat kérdezőiből vagy felelőiből verbuválódtak. A válaszok majd egyharmadát, 45-öt (32 %) férfiak, közel felét, 66-ot (46 %) nők, több mint egyötödét, 32-öt (22 %) férfiak is és nők is írhatták. A felelők, üzenők csaknem egyötöde, 23 (23 %) férfi, kevesebb mint felük, 46 (47 %) nő volt, s alig egyharmaduk, 30-uk (30 %) tartozhatott a két nem valamelyikéhez.

Az adatokból két megállapítás tehető. Egyrészt a folyóirattal kapcsolatos korábbi eredmények látszanak igazolódni a tekintetben, hogy az ismerkedési módnak a bevezető, diplomatikusabb, tapintatosabb lépésekre alkalmas levelezést inkább a nők választották – itt is az ő többségük mutatható ki. Másrészt átlagosan egyharmad arányban a kérdezők és felelők nem mindig közölték egyértelműen, hogy melyik nemhez tartoz-

nak. Ezen esetekben a felvetés tárgya szempontjából közömbös volt, hogy azt férfi vagy nő fogalmazta-e meg, illetve a hozzá fűződő ismeret megosztása kapott elsőbbséget. Ekkor a jellegük is inkább a sorsközösséget, az elkötelezettséget, a lelki rokonságot voltak hivatottak hangsúlyozni.

4. KÉRDÉSEK, FELELETEK

Az olvasók érdeklődési köre nagyjából tükrözte az útmutatókban található tárgyköröket. A kérdezők ismeretszükséglete színesebb, gazdagabb volt a felelőkénél, hiszen csak minden második tudakozódó részesült valamilyen felvilágosításban.

A kérdezők az információ, a segítség ellentételezéseként rendszerint legalább a kölcsönösséget kifejező „vizontszolgálat” ígéretével zárták soraikat. Akadtak köztük olyanok, akik többször, más-más problémafelvetéssel fordultak a rovatához, amelyekből nem mindegyik került megválaszolásra. A kérdezőkből is lehettek felelők.

A válaszolók között is volt olyan, aki több kérdésre is ismert megoldást, illetve gyakran üzentek egymásnak, vagy a rovaton kívüli ismerőseiknek. (L. Kapcsolati ábra a Mellékletben.)

5. IRODALOM (HI)

A vizsgálat szempontjából a lehetséges közös területek közül az irodalom tárgykör elsősége tűnik kézenfekvőnek, hiszen egyrészt maga az újság egyúttal szépirodalmi lap is volt, másrészt az olvasás, mint kikapcsolódás mindkét nem számára adott volt. Azonban a levelezési rovatban a levelezők szépirodalmi igényei mellett szakirodalmiak is megfogalmazódtak.

5.1 SZÉPIRODALOM (HI)

Az olvasói megkeresésekben az irodalom tárgykörében elég nagy műfaji eltolódást, majd' hogyanem egyoldalúság jelentkezett a próza rovására. (5. kép) A regényirodalom általában valamilyen cseretügylet része volt: „Ki volna hajlandó egy 26 füzetből álló, olajnyomatú képpel ellátott regényt, címe „Kálmán a szegedi lelenc vagy Konstantinápoly rózsája” egy hasonértékű regénnyel elcserélni vagy megvenni. *Egy tiszamenti fiatal ember.*”¹²

Összesen 11 ilyen felhívást adtak közre, amely valamennyi érdeklődésnek közel egytizedét (8 %) tették ki. Feladói közül 4–4-en nők, illetve férfiak voltak, s hárman lehettek férfiak is, nők is. A levelek a női kérdezők több mint féltizedétől (6 %), a férfiak és az eldönthetetlen neműek egytizedétől (10 %) érkezett. Hárman eladtak vagy cseréltek volna, hárman csak cserében gondolkodtak, megint ketten csak árultak volna, de volt egy, aki vásárlás és csere, illetve csak a vétel lehetőségét vetette fel (1–2 %). (L. 2. grafikon a Mellékletben.)

Három hölgy és egy úr szépirodalomra cserélt volna valami mást (nyelvkönyvet, arckrémet, természettant, bélyeggyűjteményt), egy kisasszony „Götét” kínált eladásra, egy fiatalember regényt cserélt volna regényre (l. az előbbi idézet), egy férfi konkrét művet (Tamás bátya kunyhóját) kereste, két valaki szintén cserében gondolkodott és

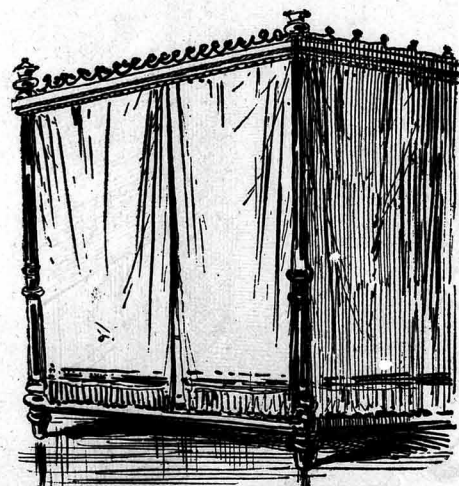
ILLUSZTRÁLT REGÉNY-CZIMEK.



„A néma czimborák.”



„Jó a tatár.”



„A hol az ember kezdődik.”



„Sziv rejtelmek.”

5. Illusztrált regénycímek. Üstökös, 1880. 1143. sz. júl. 11. 329.

másvalaki egy családi lap teljes évfolyamát szeretne volna eladni. S volt egy úr, aki az éppen olvasott regényben szereplő társasjáték felől tudakozódott.

Csupán az egy szakirodalmat szépirodalomra cserélő hölgynek érkezett egy monogramos jellegű válasz (l. később), amely az összes felelet elenyésző részét (1 %), s az eldönthetetlen neműek kategóriájának is a töredékét (3 %) jelentette.

A kérdezői oldalról mintha a férfiak nagyobb mértékben fordultak volna e témakör felé.

5.2 SZAKIRODALOM (HI)

A szépirodalom mellett kerestek általános ismereteket tartalmazó lexikonokat, szótárakat, nyelvkönyveket. Ez az egyik érdeklődési kategória volt az, ahol az információ-megosztás fontosabb volt, mint párbeszédet folytatók nemi identitásának jelzése, ahogy ezt a következő tájékozódó is tette: „Aki előfizető társaim vagy társnőim közül Somogyi G. „Magyar Lexikon”-ának eddig megjelent füzetait jutányos áron átengedni, avagy ezek megszerzése iránt utasítást adni hajlandó volna, szíveskedjék ebbéli szándékát a „Hymen” szerkesztősége útján velem tudatni. *Könyvféreg*.”¹³

Kilencszer (6 %) fogalmazódott meg ilyen igény. Közülük egyről lehet tudni, hogy férfi, hármukról, azt hogy a nők voltak, ötüknél lényegtelen volt a nemi hovatartozás. Az összes érdeklődő férfi tekintetében ez töredéket (2 %), a nőknél alig féltizedet (4 %), a nemi „szürke zónában” több mint másféltizedet (16 %) képviselt. Kettő csak tanácsot kértek, négyen vásároltak volna, és egy-egy volt, aki eladott vagy cserélt volna, vagy csak árult, illetve csak cserélni akart (1–2 %). (L. 2. grafikon a Mellékletben.)

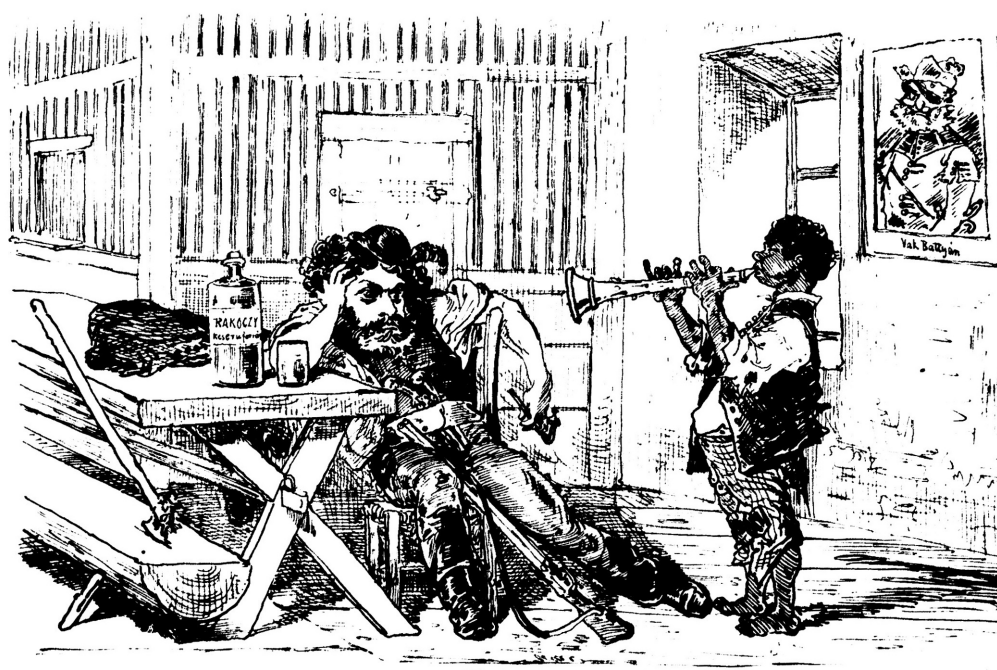
A hölgyeknél az egyik magyar nyelvű francia nyelvkönyv iránt érdeklődött, a másik német nyelvű francia nyelvkönyvét, a harmadik egy tévedésből vásárolt természettanít cserélte volna szépirodalomra. Az egyetlen úr német-magyar szótárhoz szeretett volna jutni regényért vagy pénzért. A többiek közül hárman lexikonokat kerestek, egyvalaki az esztétikai, képzőművészeti irodalom, másvalaki pedig a legyezőnyelv könyve után nyomozott.

Négy tudakozódásra jött felelet, amely az összes válasz töredéke (3 %) volt. Mind a négy a nemét rejtő levelezőtől jött, amely a felelő is-is neműek csoportjának jóval több mint egytizedét (13 %) adta ki. Az úr és az egyik hölgy nem kapott választ, ám a magyar nyelvű francia nyelvkönyves, illetve a természettanos kisasszonyok és még két lexikonra vágyó gondja megoldódni látszott. Tehát kettő eladták volna a jelentkezőknek könyveiket, egyvalaki csak cserélt volna, s megint másvalaki útbaigazítást adott (1–2 %). Mivel egyiknél sem lehet egyértelműen megállapítani a levélíró nemét: az imént idézett *Könyvféreg*nek a „Számológép” jelige alatt jött a segítség.¹⁴

5.3 VERSEK – DALOK, NÓTÁK (HI)

A levélírók a különböző kezdetű versekkel – vagy, ahogy írták „népdalokkal”, „dalokkal” – foglalkoztak a legtöbbit. Kétségtelenül ez volt a legnépszerűbb téma.¹⁵ A rovat kérdéseinek több mint egynegyede (36 db, 26 %) e tárgyban született. A legelső kérdés is erre vonatkozott: „Nagyon lekötelezne azon kedves hölgy, vagy udvarias fiatalember, ki szíveskedne velem közölni a 'fekete szem éjszakája' című gyönyörű népdal szövegét.

THALY KÁLMÁN BÚJA.



Késérű Rákóczy mellett sirva vigad.

6. Thaly Kálmán búja. Borsszem Jankó, 1881. 27. sz. júl. 3. 3.

Viszont szolgálatát felajánlja *Emmike*.¹⁶ 13 hasonló tartalmú megkeresést adott közre férfi, 12-t nő, 11-et eldönthetetlen nemiségű. A számok a férfikérdezők csoportjának majdnem egyharmadát (31 %), a nőknek alig egyötödét (18 %), a bizonytalan hovatartozásúaknál több mint egyharmadát (35 %) jelentette. (L. 2. grafikon a Mellékletben.)

A közönség sem ismert minden dalt, a 36-nak több mint felére, 19-re – olykor egyszerre többen is – tudtak felvilágosítást adni. A feleletekben 50-et, több mint egyharmadot (35 %) e tárgyban válaszoltak meg. Az olvasók szívesebben vállalkoztak egy-egy ilyen kérés teljesítésére, mint más esetben. 13 levelet férfi, 27-et nő, 10-et férfi is és nő is írhatott, amely a jelentkező urak csoportjának kicsit kevesebb mint egyharmadát (29 %), a hölgyeknek már viszont kétötödét (41 %), az is-is neműeknek szintén alig egyharmadát (31 %) képezte.

Úgy tűnik, mintha a téma indítványozói inkább a férfiak lettek volna, bár lehet, hogy az egyharmad részt képviselő ide is, oda is sorolhatók miatt a nemek tekintetében fele-fele arányt hoznának ki. Az utóbbit valószínűsíti, hogy a válaszolóknál viszont több a hölgy, s jeligéjükkel sem rejtegették nemiségüket. Tehát a férfiakat és a hölgyeket egyaránt vonzották a versek, a dalok. (6. kép)

S nem utolsó sorban érdekesek – árulkodóak – a megszólalások jeligéi is. Néme-

lyikük kifejezte azt is, hogy tulajdonosa éppen milyen lelkiállapotban, életszakaszban volt. A tárgy kapcsán levelező partnerek lelki összhangja került előtérbe. Például „Egy szerelmes bús szív”-nek válaszolt „Egy reménytelen szerelemes”, „Egy megcsalt férfinak”¹⁷ írt „Piros Rózsa”, „Egy résztvevő, szomorú Mariska”, „Egy megcsalt nő”, azonban „Ébredő szív” hiába remélt postát.

6. TITKOSÍRÁS, KÓDOLT JELRENDSZEREK (H2)

A levelezők második legközelebbi témája volt a titkosírás és a különböző kódolt jelrendszerek megszerzése.

A tudakozó megjelenések több mint egyhatoda, 24 (17 %) erről szólt. Az érdeklődésekből 8 az uraktól, 10 a hölgyektől származott, 6 férfitől is és nőtől is jöhetett. A kíváncsi férfiak csoportjában (19 %) és az is-is neműeknél ez alig egyötödös (19 %), a nőknél alig egyhatodos (15 %) arányt jelentett. (L. 3. grafikon a Mellékletben.)

A 24 kérdésnek az alig egyharmadára, 7-re (30 %) érkezett válasz, mégis a feleletek, üzenetek egyhatoda, 23 (16 %) is ezzel foglalkozott. A kódnyelvek tudói 10-en férfiak, 9-en nők voltak, 4-en mindkét nemből lehetnek. A felelő urak kategóriájában arányuk meghaladta az egyötödöt (22 %), a nőknél (14 %) és a bizonytalan nemi identitásúaknál a másféltizedhez (13 %) közelített. Az értékek azt sugallják, hogy a titkos nyelveket az urak a hölgyeknél nagyobb elszántsággal keresték és alkalmazták.

Érdeklődtek általában a titkosírás, a virágnyelv, a legyezőnyelv, a zsebkendőnyelv, a bélyegnyelv, a drágakövek, a színek, a hónapok, a (virág)csohorszalagok jelentése iránt. A levélírók nem tudtak válaszolni a drágakövek, a színek, a hónapok, a (virág)csohorszalagok jelentésére, a többire viszont igen, sőt, egy kisasszony a tojásfehérjével való írás technikáját is közzétette. A kódolt nyelvek közül a bélyegnyelv iránt mutatkozott a legnagyobb igény, ezért a szerkesztőség úgy döntött, hogy a beküldött levelekből egyet megjelentet, mert nem győzték lebonyolítani a kérdések özönét tartalmazó levélforgalmat.¹⁸

7. MŰVELŐDÉS, TANULÁS (H2)

A korszakban vetődött fel komolyabban és valósult meg fokozatosan a nőképzés. Így a tanulás, a művelődés lehetősége a nőket jobban foglalkoztatta, s ez is inkább a rovat „Kérdések” részében található. Három területet határoztak meg a levelezők, amelyek a nyelvtanulás, a zenetanulás és a szakképzés voltak.

A szakképzés módjáról egyetlen – távirászi pályára készülő – hölgy tájékozódott volna, de nem kapott tanácsot. Az érdeklődő az összes kérdező, illetve a tudakozódó nők csoportjában elenyésző (1 %) hányadot képviselt. (L. 4. grafikon a Mellékletben.)

A nyelvtanulás ténye két női kérdezőnél mutatkozott: az egyik franciául szeretett volna egy megfelelő tankönyvből tanulni, a másik német nyelvű francia nyelvkönyvét már cserére ajánlotta fel. Az előbbi esetben – a nemtől független – „Francia-barát” megírta a legjobbnak tartott könyvet és lelőhelyét, az utóbbi lehetőségre pedig nem

akadt jelentkező. A tájékozódó hölgyek az összes kérdező elenyésző részét (1 %), a női érdeklődők kategóriájának töredékét (3 %) tették ki. Az egyetlen jelíges válaszoló az összes felelőnek ugyancsak elenyésző hányadát (1 %), a nemét mellőző felvilágosítók csoportjában szintén csak töredéket (3 %) adott ki.

A három művelődésforma közül a zenetanulás volt a legnépszerűbb. Az érdeklődő olvasók közül négyen – az összes kérdezők töredéke (3 %) – voltak érdekeltek e téren. Kettőnél bizonytalan a nemi hovatartozás (az ő csoportjukban ez bő féltizedes, 6 %-os részarányt jelentett), egyikük kezdő zongorázóként könnyű, szórakoztató darabokat keresett, másikuk azt tudakolta, hogy miképpen tanulhat meg magánúton hegedülni. A többiek, mindketten hölgyek – a női kérdezők töredéke (3 %): egyikük gitározás elsajátításának módja felől várt felvilágosítást, másikuk pedig a furulyázni szeretett volna.

A négy problémafelvetés közül csak a furulyás kisasszony készítette válaszadásra a rovatot böngészőket. Ez a hölgy adta fel az újság legfrivolabb kérdését: „Meg lehet-e magán úton furulyázni tanulni? hogy ez nem nőnek való hangszer, azt nem tudom; de én, ahányszor furulyahangot hallok, mindannyiszor tombol bennem az érzélem s nagyon fáj, hogy én nem értek e hangszerhez; úgy érzem, hogy e hangszerbe be tudnám temetni minden bánatomat, s lennék az a régi szilaj, fékezhetlen jó kedvű teremtés. Tanító nem jöhet a házhoz. Azért fordulok azon tisztelt előfizetőtársamhoz, ki ezen hangszer használatában gyakorlott, ha szíveskednék ebbéli nézeteit nyilvánítani: hálás lesz érte a „Kis cigánynő.”¹⁹ Két szakferfiú (a felelők töredéke, 2 %-a, s abban is a férfiak kategóriájának alig féltizede, 4 %-a) is tollat ragadott, az egyik hosszabb üzenetben biztatta a próbálkozót, dicsérte az elhatározást és sok szerencsét kívánt, míg a másik rövid bátorító levelében személyes konzultációt is javasolt, s ez utóbbira a leányzó lelkesen adta meg nevét és címét. Valószínűsíthető, hogy a „Kis cigánynő”, polgári nevén Juliska és „Szerencsétlen flótás” egymásra találtak Kolozsváron.²⁰ A férfiak tehát jártasabbnak tünnek e téren.

8. TÁRSASÁGI ÉLET (H3)

A férfiak és nők közös leghagyományosabb, legelterjedtebb találkozási lehetőségei voltak a különböző – főként zenés, táncos – rendezvények. (7–8. kép)

A levelezőknek 7 olyan kérdése, amely valahogyan kapcsolódott ilyen eseményekhez, amely az összes megkeresés féltizedét (5 %) képezte. 2-t férfi, 5-öt hölgy jegyzett, amely az érdeklődő férfiak csoportjában épp féltizednyi (5 %), a nőkben jóval több mint féltizednyi (7 %) arányt mutatott. (L. 5. grafikon a Mellékletben.) A két úr egyike rendkívül szerette a víg társasköröket, bár nem volt jó táncos, másika Berta névnapjának dátumát tudakolta. A hölgyek közül kettő a báli öltözete, egy komoly leány a társaság megkedvelése, egy másik kisasszony a zálogkiváltás, egy harmadik leányzót a trónörökös pár látogatását kísérő rendezvények programja miatt fordult tanácsadókhöz.

Egyedül a gyenge táncképességű férfit nem karolta fel senki. Azaz a gondban levők közül 6-an, jóval több mint négyötödnyien (86 %) kaptak akár egyszerre több javaslatot, vagyis 14 feleletben, ismerősöknek címzett üzenetben – az összes reakció egytizedében (10 %) – foglalkoztak a kérdésekkel. 3-at urak, 9-at hölgyek küldtek be, 2-t férfi

is és nő is feladhatott. A válaszoló férfiak (7 %) és is-is neműek (6 %) kategóriájában ez meghaladta a féltizednyit, a nőkben pedig közelítette a másféltizednyit (14 %).

A levelezők körén kívülre szóló üzenetek a társaság jótékony hatásáról tanuskodtak: „Nefejejtsnek. Neved azt diktálta, hogy ne felejtselek el. Óh ne felejts, óh ne felejts, be jó élet van itt Pesten, együtt repdesünk a Csalogánnyal, mert én Pesten vagyok, ki Szendike volt eddig. Repülj hozzánk gyors szárnyakkal, akkor te is madár lehetsz és társaságunkba fogadunk. Végy csókokat a Csalogánytól s Fülemülétől.”²¹ A társasági élet lehetőségeit a nők mintha élénkebben keresték volna.

8.1. ILLEM (H3)

Az illemtudás a jólneveltség fokmérője. A levelezők számára adódtak olyan helyzetek, amelyben nem tudták saját kútfőből a helyes viselkedést, s ilyenkor tanácsot kértek a többi olvasótól. A nők bizonytalansága ebben az időben láthatóan sokkal nagyobb volt a férfiakénál, hiszen az ő jó modorukat, társaságképességüket szinte kizárólag ebből mérték le. Az illendőség kérdései más témakörökkel (társasági eseményekkel, divattal, öltözködéssel, játékkal, zenetanulással) átfedésben voltak.²²

11 levélben, a tájékozódók közel egytizede (8 %) fogalmazta meg az illendőségbeli kétségeit, akik közül 2 férfi és 9 nő volt. Az érdeklődő férfiak csoportjában csupán féltized (5 %), a nőkben jócskán több mint egytized (13 %) arányt jelentett. (L. 5. grafikon a Mellékletben.) A két úr egyike a ruhásszekrények illatosítása, másika kellemetlen

7. Tinike naplójából. Borsszem Jankó, 1881. 19. sz. máj. 8. 10.

Szörnyű hírek! Nem lesz vizáradás! Beütött az inség. Pedig már husz tuczzettel csináltattam a legujab fotografíáimból.

Istenem! Kinek, minek az enyhítésére lehessen most tánczvigalommal egybekötött hangversenyt rendezni?

De még nincs mindennek vége! Egy kis jótékony eső, s Szegedet ismét előnthei az ár: így aztán a veszélyeztetett jótékonyaságon segítve lesz. Ma éjjel forrón fogok imádkozni.



Tinike naplójából.

Szörnyű hírek! Nem lesz vizáradás! Beütött az inség. Pedig már husz tuczzettel csináltattam a legujab fotografíáimból.

Istenem! Kinek, minek az enyhítésére lehessen most tánczvigalommal egybekötött hangversenyt rendezni?

De még nincs mindennek vége! Egy kis jótékony eső, s Szegedet ismét előnthei az ár: így aztán a veszélyeztetett jótékonyaságon segítve lesz.

Ma éjjel forrón fogok imádkozni.



BORSSZEM JANKÓ MUNKYÉBŐL BUDAPESTEN.

Modern fügefalevél.



8. Modern fügefalevél. Bolond Istók, 1878. 42. sz. okt. 20. 10.

Mama. (petrezselymet áruló lányához) *Legyezd magad és pirulj kedves leányom, hadd lássák, hogy nagyon kifáradtál a sok tánczban!*

botlábúságának leplezése érdekében kért segítséget. A hölgyek aggályai bélyeggyűjtéshez, játék közbeni férfakkal való csókbüntetéshez, egy barátnőnek esküvői, egy másik a férfinak történő ajándékozáshoz, a furulyázáshoz (l. fent), a gitározáshoz, a kényszerű társaság elviseléséhez és kétszer báli ruhához fűződtek.

A 11 kérdésből 8-ra (73 %), majd háromnegyedére egyszerre többen is reflektáltak a többiek. A 12 felelet az összesnek majd' egytizede (8 %), amelyből 4-et férfi, 7-et nő írt meg, egyet pedig férfi is és nő is adhatott – ez a válaszoló urak csoportjában alig egytizednyit (9 %), a nőkében bő egytizednyit (11 %), az is-is neműeknél csupán egy töredéknyit (3 %) jelentett. Így a szekrényillatosító úr, a két ajándék- és báli ruhagonddal, a csókszálloggal, a furulyázással, a terhes társasági étellel küszködő asszonyságok választ kaptak.

8.2 JÁTÉK, KEDVTELÉS (H3)

A különböző társasági eseményeken voltak olyan játékok (l. zálogosdi), amelyek elősegíthették a férfiak és nők ismerkedését. De más egyéb kedvtelések is foglalkoztatták a levelezőket, amelyeket szívesen megszthattak az ellenkező neműekkel.

Az érdeklődők 14 kérdést intéztek az olvasóhoz, amely az összes tudakozódás egytizede (10 %) volt. 7-et férfi, 6-ot hölgy vetett fel, és 1-et férfi is és nő is feltehetett. A kérdezők férfi csoportjában ez az arány közelített az egyötödhöz (17 %), a nőknél az egytizedhez (9 %), az is-is neműeknél pedig féltized (3 %) sem volt. (L. 5. grafikon a Mellékletben.) Az uraknál kettő társasjátékhoz partnert keresett, ketten korábbi szenvedélyük gyűjteményét ajánlották fel, egy harmadik gyűjtő máskénti felhasználáshoz kért ötletet, de volt, aki regénybeli társasjátékról szeretett volna többet tudni, illetve a sakkfeladványok megfejtési módját akarta elsajátítani. A hölgyek szintén érdeklődtek a sakkrejtvények, a számrejtvények, a különböző társasjátékok, a bélyeggyűjtés, a kézimunkázás iránt.

A kérdések csupán alig több mint egyötödére, 4-re (29 %) érkezett válasz, összesen 7 feleletben, amely azok egyhuszadát (5 %) tették ki. 2-t férfiak, 4-et nők írtak, egyet is-is neműek küldhettek, amely a nemek megoszlásában a válaszoló férfiaknál alig féltizednyi (4 %), a nőknél viszont kicsit több mint féltizednyi (6 %), a bizonytalan neműeknél kevesebb mint féltizednyi (3 %) arányt mutatott. A válaszok többsége a társasjátékokra vonatkozott, illetve a bélyeggyűjtemény újszerű hasznosítására hoztak példát.

A férfiak csoportjában mutatkozó jelentősebb érdeklődés jelzi, hogy ekkor még a szabadidős elfoglaltságok inkább az ő életüket színesítette, de a válaszadásban inkább a nők jeleskedtek.

8.3 AJÁNDÉKOZÁS (H3)

Az ajándékozás gondja időtlen, napjainkban is aktuális. Az egykori levelezőknek is fejtörést okozott az, hogy az emberi kapcsolatot, annak tartalmát, célját, érzelmi töltetét szimbolizáló ajándék egyedi, ötletes, alkalomhoz illő, személyre szóló legyen, s – nem utolsó sorban – elfogadható áron.

5 dilemmát bocsátottak közre, amelyek az összes kérdésnek féltizede (4 %) sem volt. Az egyik egy úr volt, a többi négy a hölgyek problémája volt. A kérdező férfiak csoportjában csak a tizedrészt ötödényi (2 %), nőkében valamivel több mint féltizednyi (6 %) arányt jelentett. (L. 5. grafikon a Mellékletben.) Az úr abban volt tanácstalan, hogy egy fiatalember mit adhat egy nőnek névnapjára; egy kisasszonynak kétszer is meg kellett írnia, hogy mivel lephetné meg barátnőjét esküvőre, mert az elsőnek javasolt ajándékban már részesült a barátnő; egy másik kisasszony barátjának akart örömet szerezni névnapján, egy harmadik pedig elvesztette egy fiatalemberrel kötött és határozott tét nélküli fogadását, ám olyan ajándékkal akart egyenlíteni, amely miatt a másik fél véletlen sem von le téves következtetést.

Az 5 kérdésből 4-et, négyötödét (80 %) ismét olykor egyszerre többen is megválaszoltak. Az olvasók 4 feleletet küldtek be – az összes válasznak féltizedét (3%) sem tették ki –, amelyből 2-t férfi, 2-at nő írt, a válaszolók nemek szerinti megoszlásában ez a férfiaknál (4 %), a nőknél még a féltizedet (3 %) sem jelentette. Az egyetlen névnapos úrnak nem adtak ötletet, azonban a hölgyek egyaránt kaptak javaslatot mindkét nemtől.

Úgy tűnik, mintha a gyengébbik nem aktívabb lett volna e téren.

9. BARÁTSÁG (H3)

A levelezők emberi kapcsolatairól, választási szempontjairól árulkodott az, hogy megjelentek-e baráti kötődéseik – mennyire figyeltek szociális kapcsolataikra.

Az érdeklődőknél 4, az összes kérdés töredékrésze (3 %) érintette a barátságot. Közük 1 férfi és 3 nő volt, a kérdezők nemek szerinti megoszlásában ez a férfiaknál a tizedrész ötödét (2 %), a nőknél alig féltizedet (4 %) jelentett. (L. 6. grafikon a Mellékletben.) A férfi a fent említett névnapos úr volt, a hölgyeknél kettő (1. az előbb már hivatkozottaknál) barátnőjének, illetve barátjának keresett ajándékot.

A 4 tudakozásból 3-ra, háromnegyedére (75 %) érkezett nem is egy levél, sőt a felelők egymásnak, illetve a rovatba korábban nem író ismerőseiknek is üzentek. 14 levelet jelentettek meg, az összes válasz egytizedét (10 %), ebből 6 származott férfitől és 4 nőtől, s ugyancsak 4-et küldhetett férfi is és nő is, amely a válaszoló férfiak arányában egytizednél jóval többet (13 %), a nőknél kicsit több mint féltizedet (6 %), az is-is nemüeknél alig egytizedet (9 %) tett ki.

Mint már fent is szerepelt, hogy a névnapos férfiú válasz nélkül maradt, s az ajándékozó hölgyeket viszont ellátták ötletekkel a levelezők. Azonban sokan üzentek a rovat levelezőin kívülállóknak, mint ahogy azt a következő vidám leányzó tette: „*Fehérvári piros bimbónak. Szösze Erzsikével összejártuk már a várost; ismerőst nem láttunk. N. Károllyal egy kupében ültünk. Az aranyos kompániának tisztelem. Magácskát szeltemben öleli most budapesti Kékszemű Mariska.*”²³

Összességében a barátság kérdésében a férfiaknak volt több közlendője a rovat íróhoz, olvasóihoz.

9.1 SZERELEM ÉS CSÓK (H3)

A rovatban a szerelem és a csók tárgyköre még érdekesebben alakult, mint a barátságé: mintha a kérdezői oldal szemérmesebb lenne a felelőnél. (9. kép)

Az idesorolható 3 kérdés az összesnek csupán töredékrésze (2 %), ebből 1-et férfi és 2-t nő fogalmazott meg, amely az érdeklődő férfiak és nők kategóriájában szintén töredékrészt (2–3 %) ért el. (L. 6. grafikon a Mellékletben.) Az egy szem csalódott férfi vizsgálatul szerelmes dalt kért, a hölgyek egyike vonakodott a zálogba adott csóktól, másika viszont provokatívabb volt: a lassú vagy a csattanós csók édességét mérette fel a leendő válaszolókkal.

A felelők bőségesen honorálták a felvetéseket, hiszen 17 témába vágó levél érkezett, az összesnek több mint egytizedét (12 %) képezte. 7-et férfiak, 6-ot nők adtak fel, 4-et férfi is és nő is küldhetett, a felelők nemének megoszlásában a férfiaknál több mint másféltizednyit (16 %), a nőknél azonban alig egytizednyit (9 %), az is-is nemüeknél is bő egytizednyit (13 %) hozott. A szomorú férfiúnak hárman is ajánlottak dalt, a zálogcsókkal aggályos leányt ketten is eligazították, a csókot méregető menyecskét négyen is tájékoztatták a tapasztalt eredményről.

A többi felelő szerelem, csók kapcsán üzent a rovat levelezői körén túlra: „*A csalogánynak. Nagyon szeretnék egy szép abroszt készíteni, ha szíveskednél nekem egy divatos abrosz-mintát küldeni. – 'Hej világ, gyöngy világ, illatos gyöngy – ', van ám hatása, ugy-e? – Kívánom, hogy gyémánttá váljon ...Hallottam, hogy nagyban tesz*



9. A szemérmesek. Üstökös, 1881. 1208. okt. 8. 1111.

1. »Nem szabad, mert még nem vagyok felöltözve.« 2. Most már fel van öltözve. 3. Ah! milyen rövid ruhát visel alul... skandál! 4. A társaságban prüd. 5. Sans gêne a Duna-fürdőben. 6. Elfújja a gyertyát, mielőtt levetkőznék, mert egy férfi arczképe van a falon. 7. A park tava mellett: »Jaj, milyen szemtelenül megnéz ez a béka!«

nálad a szépet, talán csak választottál közülük egyet? ... Gratulálhat? Szendike.”²⁴ „*N. S. Ecséd. Ne szomorkodj' lelkem! Nem csak egy tarka kutya van a világon. Jer hozzám, megtanítlak felejteni. Lethe.*”²⁵ „*Bertának. Ne hallj meg kedvesem, ha szeretsz. Június 18-án sárgarépa, piros bor vár ebédre.*”²⁶

Mint ahogy a barátság témakörében, úgy a szerelem és csók ügyében is inkább férfiaknak volt a rovat köréhez tartozókkal megosztani való levele.

9.2 EMBERISMERET (H3)

A levelezési útmutatók külön felhívták a figyelmet az emberismeretre, mint a boldogulás egyik alapkövére.

A kérdésekből 3 vonatkozik e tárgyra, amely az összesnek csupán töredékrésze (2 %). Mindháromat nők tették fel, amely a női tudakozók féltizedét (4 %) sem érték el. (L. 6. grafikon a Mellékletben.) Az első azt szerette volna tudni, hogy meg lehet-e ítélni a nőket aszerint, hogy milyen szint kedvel; a második azt kérdezte, lehet-e hinni az állandóan mosolygós férfiak; a harmadik ki akarta találatni a külső megjelenését – hajsztinét a szemszíne alapján.

A fentiekből 2-t, kétharmadot (66 %) választottak meg. A 2 felelet, az összes válasz elenyésző része (1 %), az egyiket férfi, a másikat eldönthetetlen nemű levélíró jegyezte, amely a felelő nemek arányában a férfiaknál (2 %) és az is-is neműeknél töredékrészt (3 %) adott ki. Az egyik felvilágosítás a színlélektanos hölgyet Balzachoz irányította; a másik, egy megértő úr, óva intette a másik kisasszonyt a mosolygós embertől.

A levélírókat kevésbé foglalkoztatta a téma, ha igen, akkor úgy tűnik, inkább a nőket érdekelte, illetve talán a férfiak lehettek tájékozottabbak.

10. EGÉSZSÉG ÉS SZÉPSÉG (H4)

10.1 HAJÁPOLÁS (H4)

A külső megjelenés a kedvező benyomás, az elfogadtatás, az elismertetés első lépéseként rendkívül fontos volt akkor is – és ma is. Kétségtelenül nagyon sok információt árul el a környezetnek. (10. kép)

Az egykori kérdezők is nagy gondot fordítottak küllemükre, amelynek fontos része volt a haj-, arc- és bőrápolás. A hajkorona szépsége, gondozása elsősorban a hölgyeket kötötte le, s ezt igazolják a levelezések is. Összesen 7 kérdést, az érdeklődések egészének féltizedét (5 %) nőktől – a női kérdezők egytizedétől (10 %) – jelentettek meg a rovatban. (L. 7. grafikon a Mellékletben.) Ketten hajnövesztő szert kértek, egy

másik hajnövesztő és dúsító, egy harmadik hajvilágosító, egy negyedik hajfeketítő és hullámosító után nyomozott; ám volt, aki a hajdíszként használt virágért aggódott; illetve azt szerette volna tudni, hogy szemzíne után képesek-e megtippelni hajszínét.

A megkeresésekből 5-re, több mint kétharmadára (71 %) érkezett 5 jó tanács, az összes feleletnek bő féltizede (7 %). Egyet férfi választott meg, a többi hölgyek írták, s ez a válaszolók nemek szerinti megoszlásában a férfiaknál töredéknyit (2 %), a nőknél féltizednél valamivel többet (6 %) képviselt. Az úr hajnövesztőt, a hölgyek egyéb hasznos alkalmatosságot ajánlottak. A hajfeketítésre és hullámosításra vágyakozó, illetve a saját hajszínére talányt adó leányzók nem kaptak választ.

10. A Sugárúton. Borsszem Jankó, 1881. 46. sz. nov. 13. 4.

– Nézd, az a fényes fűrtözeti ur Andrássy Gyula. Ismered?

– Ó, rég óta. Ismerem még ő s z k o r á b ó l.



A levelek szerint az arc- és bőrápolás már nemcsak a hölgyeket foglalkoztatta, hanem az urakat is érdekelte. (11. kép)

11 érdeklődésben merült fel ez probléma, amely az összes tudakozódásnak közel egytizede (8 %) volt. 3 férfi, 2 nemét nem kifejező, 6-ot női levelezőktől származott, amely a kérdező férfiaknál (7 %), a besorolhatatlan neműeknél (6 %) bő féltizedet, a nőknél már majd' egytizedet (9 %) ért el. (L. 7. grafikon a Mellékletben.) A gondban levők egyike arckütyüire remélt gyógyírt, másika arcbőrét kívánta finomítani; a hölgyeknél hárman szeplőiktől szerettek volna szabadulni; egy másik arcpiroságát, egy harmadik kézizzadását akarta orvosolni, de volt egy tünemény is, aki arc- és kézfinomító csodaszerét ajánlotta fel cserealapnak; az urak egyike bajusz- és szakállnövesztőt

12 BOLOND ISTOK HIRDETESEI. MÁJ. 18. 1879.

RAVISSANTE

Dr. LEJOSSE à Paris.



A hölgyeknek egyetlen, ártalmatlan bőrszépítő szere, azon jeles tulajdonsággal bír, hogy a bőrszerve puhitól fog, fel-frissítőleg hat, annak működésére fokozó és éltető befolyással bír. A legdiesőbb toilette-szer minden hölgy számára, mely a Poudre de riz-t, ezen a bőrt kiszárító, sárgává, ránczossá és hervadtá tevő szert, mindenütt háttérbe szorítja. Minden bőrbetegséget eltávolít s a bőr színe fiatalítja és szépíti. Mint lágyító, bőrfeljesztő szer minden zsírananyagot és olajféléket felülmul, mintán a bőrt rendkívül hajlékonyná, gyöngéddé és fehérré teszi.

Nagy üveg ára 2 frt 50 kr., kicsiny 1 frt 50 kr.

SAVON RAVISSANTE

a legkedveltebb piperaszappan a bőrszín szépítésére és javítására. Egy kartonnal (3 darab) 1 frt 50 krajczár; darabonként 50 krajczár.

Valódi minőségben kapható a központi főraktárban: **Svarz Henriknél** Budapest, muzeumkörút 10. sz.; továbbá **Török József** gyógyszer: **Lueff M.** illatsz.: **Kertész Tódornál** és **Va. Ász** utódánál. — Levélbeli megrendelések pontosan utánvét mellett teljesíttetnek.

Figyelmeztetés Szegedről.

Van szerenésém a t. közönség becses tudomására hozni, hogy az árvíz-katasztrófa által az iskola-utczában létező üzletem nem szenvedett, ennél fogva mint 32 évi országos jó hírnevet szerzett működésem alatt, ugyan az is t. megbízóimnak igényeit jó és pontos szolgáltatással mellett minden tekintetben kielégíteni képes vagyok.

Teljes tisztelettel

Brauswetter János fia
Chronometer és műórás Szegeden.

Legujabban kiadott képes árjegyzékem kívánatra bérmentve azonnal megküldetik.

Cs. kir. kizárólag szabad. legujabb javított ruganyos sérvkötő.



A legujabb találmány az amerikai ujonnan javított ruganyos sérvkötő Pollitzeről; ez rugók nélkül van, tisztán ruggyantából művészesen szerkesztve s az a célja, hogy még a legidültebb sérveket is lehetőleg rövidebb idő alatt, egyenletes fekvésbe hozza, s úgy nappal a legerőseztőbb munkánál vagy a sokat járkálásnál, mint szinte éjjel alvás közben is használhatatik, anélkül, hogy a sérvbajban szenvedő hivatasában legkevésbé is volna akadályoztatva. Felette nagy haszon, hogy ez még éjjel is a testen maradhat, mivel hogy a szenvedő testrésze kiváltképen jótékony kellemetes nyomást gyakorol, s a legtöbb esetben még a sérv biztos gyógyulását is eszközöli. A legfőbb orvosi tekintélyek által elismervé, megvizsgálva s a legjobbnak találva: professor **Kovács** a sebészeti kóroda elnöke, Dr. **Gross Lajos** magy. kir. egészségügyi tanácsos, Dr. **Güllök Ignác** kir. törvényszéki orvos által.

Alólított egyszersmind nagy raktárt is tart angol és francia acél sérvkötőkből, függesztő készülékeket (suspensorium) gummból, szövötteket, mint szinte sarvasbőről. A sarvasbőr és gummi suspensoriumok célja, hogy a tágulást megakadályozzák.

Méhfeeskendők, légpárnák, ágybetétek, periodtászkák, préservatívumok, gummiharisnyák és mindennemű gummi árucikkek. Sérvkötőknél kérem megjelölni j. bb. bal vagy kettős-e, mint szinte a test bőségét is. Megrendeléseket utánvétel mellett elfogad.

POLITZER MÓR,
es. k. szab. sérvkötő-készítő Budapestben, Deák-Ferenecz-utca.

Árak: urak, hölgyek és gyermekek számára, egyoldalunak darabja 6—10 frt, a kettősnek darabja 10—16 frt, gyermekeknek felével olcsóbb.

Megjelentek és kiadóhivatalunkban kaphatók a

RUGOTT CSILLAGOK.

Humoros költemények.

Írta **DON PEDRÓ.**

Egy 190 oldalra terjedő, díszes kiállítású fűzött példány-
nak ára 1 frt, diszkötésűnek 1 frt 70 kr.

Megrendelhető legézszerűben postautalványon,
mely esetben a könyv bérmentesen küldetik meg.

Dorottya-
utca
8.

11. kép. Bőrápoló krém (Ravissante) és sérvkötő reklámja. Bolond Istók, 1879. 20. sz. máj. 18. 12.

keresett, másika csak egyszerűen meg akart bizonyosodni, hogy csodareceptet tartalmazó levele célba ért-e, illetve harmadikának szeplő elleni krémre volt szüksége.

A levelezők egymáshoz szóló üzenetei mellett a megkeresések felére, 5-re érkezett egyszerre több levél, amely 11 feleletet, az összesnek közel egytizedét (8 %) jelentette. 2–2 férfitől, illetve az eldönthetetlen nemüektől, 7 viszont hölgyektől érkezett, amely a válaszoló férfiak (4 %) és is-is neműek (6 %) kategóriájában körülbelül féltizedet, a nőknél azonban már egytizedet (11 %) mutatott. Az arckiütéses, az arcpírral bajlódó kapott felvilágosítást, a szeplőikkel békétlenek is hozzájuthattak a szerhez.

A hatásosnak ítélt kencék miatt a levélírók a „Feleletek” rovatrészen keresték egymás segítségét: „*Árva violácská*”-nak a szeplő elleni szert beküldte *Magas szőke*. – Szeplő elleni szeremet, mint biztos hatását és már sok hölgy által sikerrel használtat, ajánlhatom *Árva violácská*”-nak. Akárki megpróbálja, áldani fogja föltalálóját. Címem a „Hymen” szerkesztőségébe intézett tudakozódásra azonnal küldetik. *B. I. J.*²⁷

A hölgyek az arc- és bőrápolás terén mind az érdeklődésben, mind a felvilágosításban aktívabbnak látszottak a férfiaknál.

10.3 EGYÉB EGÉSZSÉGI KÉRDÉSEK (H4)

A levelezőknek voltak olyan a haj-, arc- és bőrápolás körén kívül eső, egészséget érintő kérdései, amelyek megválaszolása ugyancsak közérdeklődésre számíthatott.

A megkeresésekben 6-ban esett szó valamilyen egészségügyi problémáról, ami az összes kérdés féltizede (4 %) sem volt. Egyet férfi, a többi 5-öt hölgyek tették fel, amely a kérdező férfiak csoportjában töredéknyit (2 %), a nőkben viszont bő féltizednyit (7 %) képviselt. (L. 7. grafikon a Mellékletben.) Az egyetlen urat az érdekelte, hogy a fiatalok számára káros-e a dohányzás, az egyik leányzó kedélytelenségének – lehangoltságának elűzésére várt tanácsot, egy másik leány szédülésére keresett megoldást, két hölgyeméynek fehérítő fogporra volt szüksége, s végül egy kisasszony súlytöbbletétől akart szabadulni: „Hogyan lehet kissé megszoványkodni? Boldoggá teszi, ki megmondja *kis 'Kövér angyal'*”-t.²⁸

A kérdések kétharmadát, 4-et (66 %) válaszoltak meg egyszerre többen is, így született 8 felelet, az összesnek jó féltizede (6 %). 3–3-at férfiak és eldönthetetlen neműek, 2-t nők írtak, amely a felelő férfiak kategóriájában bő féltizednyit (7 %), a nőknél féltizednyit sem (3 %), az is-is neműeknél közel egytizednyit (9 %) jelentett. A dohányzás ártalmáról a fiatalember és a fogfehérítésről a két kisasszony nem kapott felvilágosítást, de a szédülésre, az apátiára érkeztek megszívlelendő tanácsok, mint ahogy a fogyókúrára is: „A *kis 'Kövér Angyal'*”-nak. Ha nagysád kissé megszoványkodni kíván, ajánlom a következő életmódot: keveset aludjék, meleg ágyban ne feküdjék, korán keljen sokat s mindig többet és többet sétáljon, kisebb hegyeket másszon meg, naponta többször tartson testgyakorlatot s ami fő, eledelt lehetőleg kis mértékben vegyen magához, a tejnek teljes mellőzésével. A sikerről biztosítja: *Don Caesar*.”²⁹

A férfiaknak mintha kevésbé lettek volna ilyen tartalmú kérdései, mint a nőknek, de a párbeszédéből úgy tűnik, hogy a férfiak felvilágosultabbak voltak az egyéb egészségügyi kérdésekben.

11. RUHÁZAT, HÁZI PRAKTIKÁK (H5)

11.1 DIVAT (H5)

A divat a 19. században nem változott olyan gyorsan, mint napjainkban. A szorosban e témába tartozó kérdéseket jobbra úgy fogalmazták, hogy az adott társasági rendezvényen, abban a körben ez vagy az az összeállítás megfelel-e az alkalomnak.

Csupán 4 ilyen megkeresést – az összesnek töredékét (3 %) – intéztek a levélírók, s ebből 1-et férfi, 3-at nő adott fel, amely a kérdezők nemek szerinti megoszlásában ez az uraknál ugyancsak töredékét (2 %), a hölgyeknél féltizedet közelítő (4 %) értéket tett ki. (L. 8. grafikon a Mellékletben.) Egy hölgy tanácstalan volt abban, hogy menyasszonyi ruháját átalakíthatja-e báli ruhává, egy másik nem tudta, hogy rózsaszín báli ruhájához, barna hajába milyen virágdíszet válasszon, egy harmadik kedvenc kítűzőjét szeretne volna megjavítani. Az egyetlen úr – Don Juan – az iránt érdeklődött, milyen illatszert tegyen a ruhásszekrényébe, illetve melyet kedvelnek a hölgyek.

Mind a négy tudakozódásra jött egy-egy felvilágosítás – s nem több. A feleletek arányaiban ugyanazok az arányok mutatkoztak a kérdéseknél. Egy válasz érkezett férfitől, 3 pedig hölgytől, amely a felelő férfiak csoportjában töredékét (2 %), a nőkben féltizedet (5 %) adott ki. Az urat egy menyecske megdorgálta hiúsága miatt, de jácintot, rezedát és ibolyát ajánlott; a kítűzős asszonykának egy segítőkész lovag adott biztos tippet; a báli ruhás gondokat a tapasztaltabb nőtársak oldották meg.

A hölgyek divat dolgában készségesebbek voltak, mint az urak.

11.2 ÖLTÖZKÖDÉS (H5)

Az öltözködés témakörébe olyan levelek kerültek – átfedésben a divattal és háztartással –, amelyekben bármilyen ruhadarabbal kapcsolatos probléma merült fel.

A kérdések közt 8 ilyen írás, az összesnek több mint féltizede (6 %) akadt, ebből 2-t férfi, 5-öt nő jegyzett, 1-et férfi is és nő is aláírhatott, amely az érdeklődő férfiak kategóriájában féltizedet (5 %), a nőkben jóval több mint féltizedet (7 %), az is-is neműeknél a féltizedet sem (3 %) érte el. (L. 8. grafikon a Mellékletben.) Báli ruha ügyei volt két hölgyeméynek, egy másik asszonyságnak kiegészítője szorult reparálásra (l. fent), a harmadik kifakult ruháit, a negyedik szalagjait akarta átfesteni: „Nagyon sok színehagyott szalagom van; igen leköteleznie, ki megmondaná, hogy mivel s miként lehet azokat otthon szép rózsaszínre és kékre festeni? Vizontszolgálatig legforróbb köszönetét nyilvánítja *az erdei rózsának*.”³⁰ Az urak egyikének glasszékesztyűje koszolódott el, másika szürke ruháján esett foltot, illetve (egy eldönthetetlen nemű) valaki szintén szőrruháját csúfító pecsétet szeretne volna kiszedni.

A tájékozódásokból 5-öt, kétharmadot (65 %) megválasztak. A publikált 5 tanácsból, az összes felelet töredékéből (3 %) 1-et férfi és 4-et nő írt meg, amely a válaszoló nemek szerinti megoszlásában a férfiaknál töredéknyit (2 %), a nőknél bő féltizednyit (6 %) jelentett. A hölgyek kaptak levelet, olyat mint a következő: „*Erdei rózsának*. Vegyen 10 krért kékítő golyót, 3 kr. borecet, 3 krért borszeszt; főzze össze erős lúggá s akkor tegye bele a szalagot: igen szép kék színt fog kapni. Tapasztalásból tudja és

ajánlja: *Piros pipacs*.³¹ Azonban az urak és a nemét mellékesen kezelő valaki tisztító-sos igényei nem találtak szakértőkre.

A nők jártasabbak voltak az öltözetkezelési praktikákban, illetve gondosabban bántak ruhadarabjaikkal, mint a férfiak.

11.3 HÁZTARTÁS (H5)

A háztartás fogalma az elemzésnél valójában gyűjtőfogalom: idekerültek azok a levelek, amelyek olyan otthon, a házban vagy lakásban – különösebb szakértelmet nem igénylő – megoldható problémákat érintettek. Így természetesen átfedésben van más területekkel (divat, öltözködés), de lehetőséget ad az egyéb – a mindennapi életvitel e színteréhez köthető – ügyek besorolására.

A kérésekből 14, az összesnek egytizede (10 %) foglalkozott e témával. 4-et férfi, 8-at nő, 2-t férfit vagy nőt rejtő jelíges levelező írt, amely az érdeklődő férfiak csoportjában épp egytizedet (10 %), a nőkében egytizedet is meghaladót (12 %), az is-is nemüeknél (6 %) jóval több mint féltizedet adott ki. (L. 8. grafikon a Mellékletben.) A férfiak közt a „parfémos” Don Juan a ruhásszekrényébe kívánta tenni a megfelelő illatot; a fehér glasszékesztyűs és a tintafoltos urak ruhanemüket akarták helyrehozni (l. fent), illetve egy másik a kertjébe illő szobrokat keresett. A hölgyeknél ketten a kelmefestésben voltak érdekeltek; egy a kitűzője reparálását, a másik egy kézímunkaféleség elkészítését, a harmadik a hajdíszéül szolgáló virág helyes tartását (l. fent), a negyedik a levélpapír illatosítását, az ötödik a birsalmasajt receptjét, a hatodik a szappanfőzést tudakolta: „Melyik előfizetőtársnéem szíveskednék tudatni velem a szappanfőzés legújabb módját? Előre is fogadja hálás köszönetét *Piroskának*.³² A nemét takaró jelígesek egyike szintén a folttisztításra, másika pedig poloskairtószert ajánlotta fel.

A levelezők 6-ra reagáltak, felmerült gondok felére sem (43 %) jött megoldás. A beérkezett 7 feleletből, az összes válasz féltizedéből (5 %) is egy a rovat levelezői körén kívülre üzent (l. fent: abroszra minta). 1-et férfi, 6-ot hölgy adott postára, amely az felelő férfiak kategóriájában töredéknyi (2 %), a nőknél az egytizedet közelítő (9 %) értéket képviselt. Az illatos Don Juan, a ruhafestős, a virágtartós, a kitűzős és szappanfőzős asszonykák megkapták a receptúrát: „*Piroskának*. Vegyen 3 font zsiradékhoz 1 font folyó állapotban lévő szódát s 3 itce vizet. Tegye ezt üstbe s főzze lassú tűznél 3 óráig. Ez az üst nagy, vehet 9 font zsiradékot, 3 font szódát stb. hozzá. *Özvegy menyecske*.³³

A háztartás hozzátartozott a nők – akkor még – hagyományos szerepköréhez, így a vonatkozó kérdésekre is jobbra ők válaszoltak.

12. LEVELEZÉS (H6)

A levélírók időnként meg akartak bizonyosodni, hogy egy-egy postájuk eljutott-e a címzetthez, esetleg több levélváltásra is szükség, vagy lehetőség nyílt. Bár a lap – a közvetlen ismerkedésre szóló – házassági hirdetések rovatában dívott a levélbeli közlekedési mód, mégis az olvasók ezt az alkalmat is kihasználták. Tehát a levelezésről is leveleztek.

Igaz a megkeresésekből csak 5, az összesnek alig féltizede (4 %) foglalkozott e témával. 4 férfitól és 1 pedig nőtől származott, amely a kérdezők nemek szerint a férfiaknál egy tizedet (10 %), a nőknél viszont töredéket is alig (1 %) ért el. (L. 9. grafikon a Mellékletben.) A többséget alkotó urakból egy nekibúsult hölgy levelezőpartnerrel remélte jobb kedvét elérni, egy másik a titkosírás gyakorlása céljából keresett társat, egy harmadik küldeménye felől érdeklődött, s egy negyedik pedig felszólított egy jelíges hölgyet, adja meg nevét és címét, mert közelebbi kapcsolatba kíván vele lépni.

Egyetlen kérdésre sem jött válasz. Ám a „Felelet” rovatrészen a levélíróktól az egymásnak, illetve a rovaton kívülieknek küldött üzenetek alapján mégis 13 levelet – az összesnek majd’ egytizedét (9 %) – lehetett elkülöníteni a levelezés kapcsán. 6-ot férfi, 4-et nő szignált, 3-at akár férfi és akár nő is írhatott, amely a válaszoló férfiak csoportjában közel másféltized (13 %), a nőkében csak féltizednél több (6 %), az is-is nemüeknél egytizedhez közelítő (9 %) arányt jelentett. Az üzenetek szólhattak egy-egy kapcsolat esélyéről, mint ahogy azt a következő vállalkozó úr is tette: „*Egy jókedvű magyar leányhoz*. Pry Pál nagy szomorúságban van, s engem mint legjobb barátját boldogított azon engedéllyel, hogy önnel levelezhessek. Reméllem, hogy elfogad. Sokkal szívesebben teszem, mint azon elbizakodott menyecskével, ki szegény barátomat nyilvánosan lefordta. Miután üzenetében látszik, mily kegyes szívű lehet, mert visszavonja a menyecske sértő szavait, bátorkodom önt magánlevelezésre felkérni. Címem L. Dezső, Budapest, post. rest. *Egy helyettes*.³⁴ A kiszemelt talpraesett hölgy nem érte be „ha nincs ló, jó a szamár is” elvével, kiosztotta jelentkezőt: „*Egy helyettes*. Úgy látszik, hogy ön elbizakodottabb, mint azon menyecske. Azt hiszi, hogy mindjárt önnel fogok levelezni? Igen téved; nekem nem kell helyettes, nekem csak Pry Pál kell; az feleljen. *Egy jókedvű magyar leány*.³⁵ De a harcedzett levelezők megerősíthették egymás barátságát: „*7. Béla úrnak*. A „*V a s á r n a p i L a p o k*” megszűntével, reméllem itt e becses lap zászlója alatt ismét találkozni fogunk. Levelét megkaptam. – Én is szívemből örülök, hogy teljesen véget ért ama kellemetlenség. – Itt e helyen vár választ az önt üdvözlő *Don Carlos*.³⁶ Vagy mások okulására nyilvánosan kifejezheték a partnerrel való elégedetlenségüket: „*Thermométer*. Ön vagy nagyon unta magát, midőn nekem írt, vagy engem akart untatni, hogy az időről referált. Én a thermométert csak szobámban felakasztva szeretem. *Rossz-szívű*.³⁷

Bár általában a hölgyek preferálták a levelezés útján történő ismerkedést, mégis a levelezés témakörében – e rovatbeli üzengetés útján – a férfiak intenzívebb kapcsolat-tartást diktáltak.

13. ÖSSZEGZÉS

A levelezők témafelvetései a tanácsadók kínálatát tükrözték, bár mindegyik hangsúlyozta a témaválasztás szabadságát. Természetesen ezt a megengedést jelentősen korlátozta a levelek nyilvános közzétevése. Tehát terítékre került: a szépirodalom, a szakirodalom, a versek, dalok, a titkos jelrendszerek, a művelődés, a tanulás, a társasági élet, az illem, a játékok és kedvtelések, az ajándékozás, a barátság, a szerelem és csók, az emberismeret, a haj-, arc, és bőrápolás, az egészségügyi problémák, a divat, az öltözködés, a háztartás és a levelezés.

Az elemzés meglepetései az egyes témakörök hangsúlyeltolódásaiból – népszerűségéből adódtak. Az első legszembetűnőbb, váratlan eredmény, hogy milyen nagy érdeklődés mutatkozott az egyes versek, dalok szövege iránt, hiszen a kérdezőknek legalább egynegyede, a felelőknek is legkevesebb az egyharmada ragadott tollat ennek érdekében (l. korábban a *Hymen* névadóját). A kérdések jobbára a férfiak felől, a feleletek pedig inkább a nők részéről érkeztek. Ehhez az ismeretanyaghoz nem kellett különösebb iskolázottság, így a két nem képzettségbeli különbsége teljesen háttérbe szorulhatott. A versekhez, dalokhoz a családi, baráti ismeretségi körből, a vendéglőkben, a mulatókban, a kávéházakban, a ponyván terjesztett füzetecskékből³⁸ bárki hozzáférhetett. Ha korabeli zeneszerzőink elvonultak népi ízt, ihletet meríteni, számukra többnyire ezek a vendéglők, mulatók és kávéházak képezték a gyűjtési terepet.³⁹ (12. kép) A műfaj közkedveltsége arra utalhat, hogy az operettek világának szereplői, életérzésük, „a dalban mondom el” mentalitása (amely, valószínűleg nem feltétlen mindig a dévaj mulatozást jelentette) a kor valósága lehetett. Az asztalnál elénekelt vagy elhúzatott nóta üzenet, felkérés lehetett egy másik asztalnál ülőhöz, aki aztán vagy válaszolt rá, vagy nem, mindenesetre a közeledés, ismerkedés szimbolikus összetettsége, metaforizáltsága az elfogadás, vagy visszautasítás eseményét tette izgalmasabbá vagy kíméletesebbé. A keresett versek, (elkülönítetlen nép- és mű)dalok jelentették a korabeli „slágereket” – könnyűzenét, amely akkor is és ma is főleg a fiatalok közös nyelve, együttléteinek fontos hangulati háttere.

További meglepetést hozott egy másik közös nyelv, a titkos jelrendszerek körüli – a leveleknek jó másféltizednyi részarányát is kitevő – fokozott figyelem, amely a kommunikáció intimitása iránti jelentős igénnyel magyarázható. (Napjainkban már természetes, a technikai fejlettségnek köszönhetően az sms-ek, okoseszközökről elérhető levelezőrendszerek maximálisan kielégítik az ilyen természetű közlésmódot.) A kódrendszerek elsajátításához, sem kellett különösebb tanultság. Azonban a használatukhoz az alkalmazók szükségük lehetett minden leleményességükre, s befektetett a fáradtság meg is érthette, hiszen a kapcsolat romantikus színezete miatt kedvesebb lett. Egy meghatározott kisebb kör, vagy egy pár összetartozásának érzését – integritását – erősíti, támogatja a kommunikáció zártága, titkossága. Sőt, a levelekben említett virág-, levegő- és zsebkendőnyelv a két nem közötti közeledés tapintatosságát, udvariasságát is biztosította, hiszen az egyes visszautasítások, vagy kitérő reakciók nem jelentettek, akkora sérelmet, mintha a szóban vagy írásban esne meg félreérthetetlen körülmények között, illetve a frivolabb, bátorító jelzések is később, szükség esetén menthetőek voltak. Valamint a titkos nyelvek voltak segítségére azoknak a fiataloknak, akik az árgus szemű rokonok, nagynénik, ismerősök figyelmét kénytelen voltak kijátszani. A levelek szerint mintha a férfiak jártasabbak lettek volna a kódolt jelek használatában.

A harmadik váratlan fejlemény a színház, s a vele kapcsolatos élmények teljes hiánya, amely a lap más rovataiban viszont jelen volt.

Végezetül, levelezésre inspiráló fontosabb témakörökhöz tartozott a barátság, a szerelem és a társasági élet. Az előbbi kettőnél inkább a férfiaknak volt megosztandó tapasztalataik, míg a kötetlenebb együttléteket jobbára a hölgyek keresték.

A levelezési rovat elemzése arra vezetett, hogy a férfi és női résztvevők találtak olyan közös témákat, amelyekhez nem szükségeltett különösebb képzettség, illetve a



12. kép. A mulatózó. Bolond Istók, 1881. 32. sz. aug. 7. 6.

hozzáfűződő ismereteket a rendszeres oktatáson kívüli szinterek biztosították, így teljesen mellékes volt a két nem közötti tanultságbeli különbség. A versek, dalok lehetővé tették, hogy áttételesen kifejezzék a volt vagy leendő partner, illetve a környezet számára bonyolultabb lelki történéseiket, egyéni sorsfordulóikat. Megtalálták a nyilvános terekhez, találkozásokhoz kötődő korlátozó szabályok melletti személyes, intim érintkezés módját (l. a titkos jelrendszerek, a levelezési rovat). A felvetett közös témák alkalmasak voltak arra, hogy egy könnyed, kellemes párbeszéd – csevegés alapjául szolgáljanak. A levelezők többsége valójában szórakozni akart: feledni a kellemetlent, a rosszat – a „búsat”, hogy nyitott lehessen a szépre, a jóra – a boldogságra.

A történelmet – mint mondják – a győztesek írják. A dualizmus koráról nyert ismereteink, a bennünk élő kép jórészt olyan írott forrásokon alapul, akiknek szerzői valamilyen szempontból fontosak voltak, illetve személyük is meghatározó és hiteles volt annyira, hogy ennek írásban (naplóban, levelekben, emlékiratokban, tudósításokban, könyvben) is nyomot hagyjanak szűkebb környezetüknek, vagy az utókornak. Kiemelkedő, vagy az átlagtól eltérő helyzetük a „győztesek” közé emeli őket, hiszen a később jövő hivatkozási alapját teremtették meg. A korrall foglalkozó tudósok elkerülhetetlenül, szükségszerűen hozzájuk fordulnak. Ismertségük miatt életútjuk, társasági és

rokonsági körük – a kor, a társadalmi háttér, a környezet, a közvélemény, a közhangulat (stb.) rekonstruálható. Ám a fent ismertetett levelezési rovat szereplői teljesen átlagos, hétköznapi emberek, akiket csak az álnév különböztetett meg a szürke tömegben. Rajtuk keresztül azonban – az ismerkedő levelezés témaköreiben – közvetlenül az a közhangulat, életérzés szólal meg, amelyet az eddig született szakkönyvek, tanulmányok, monográfiák feltételeznek, körülírnak. A kutató, a kései érdeklődő rövidke levelek, üzeneteik olvasásával lezáródott diskurzusuk néma tanújává válik, s így akinek a kérdések utólagos – témakör-csoportosításos – megalkotásával lehetősége van „közvélemény-kutatásként” elemezni a levelezéseket. Zárásként a vizsgálat tükrében megkövethető az a feltételezés is, hogy a párbeszédnek olyan eleve van és témakörükben annyira általánosak, és amelyek nemcsak az ismerkedő fiatalokat foglalkoztathatták, hogy ha kortársaik leültek egy vendéglő, fogadó asztalához, hasonló beszélgetés-részeket hallhattak a szomszéd asztalnál is.

JEGYZETEK

1. Lásd *Fabó Edit*: A hivatalnok uralkodó megdicsőülése avagy A forrásfeltárás jelentősége. *Az Egyetemi Könyvtár Évkönyvei*, 2007., 187–210.
2. Budapesti Történeti Levéltár. IV. 1409 b Polgármesteri Elnökségi Ügyosztály 1881/1155, 1881/1808, 1886/5113, 1886/7091, 1886/8428, 1886/13713.
3. A „Szentirmai” vezetéknevű lap fejlécén „i”-vel szerepel. Szentirmai Géza kiléte, személye nehezen behatárolható. A lappal kapcsolatos hivatalos dokumentumokon az ő neve, aláírása áll. A vélhetően rokon Szentirmai Józsefről már többet lehet tudni. 1855-ben született, előbb a *Budapest* napilapnál jelentek meg cikkei, majd a *Pesti Hírlap* segédszerkesztője lett. *Szinnyei József*: Magyar írók élete és munkái. 22, Budapest, Hornyánszky, 1908, 510., *Simon Zsuzsanna*: Irodalmi kánonalakítók a huszadik századforduló sajtótörténetében <http://archivum.iti.mta.hu/kutatasieredmenyek/Pestihirlap.htm>. A szerkesztőt *Mikszáth Kálmán* A „Wekerle orvosa” című karcolatában, *Szomorú Dezső* Levelek egy barátnőhöz 15. részében, és *Krúdy Gyula* X. Y. pesti demokrata hiteles polgár történetében említette.
4. A Magyar Korona országaiban az 1881. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei némely hasznos házi állapotok kimutatásával együtt. Szerk. és kiad. az *Országos Magyar Kir. Statisztikai Hivatal*. 1. köt., Budapest, Athenaeum Rt. Kny., 1882, 238–239.
5. A lapparódia egyetlen kerettel kiemelt oldalon jelent meg, az újság cím betűtípusa egyezett az eredetivel, a rovatok, a szerkesztőségi és terjesztési információk pedig felismerhetően az eredetieket parodizálták. A *Hymen* élclapi szerkesztősége – különösebb felvezetés nélkül – a felek összehozásával egy csapásra megoldotta a világban feszülő ellentéteket, s az egységesülési törekvések eredményességét történelmi példákkal igazolta. A történelmi tanulság levonása után a kor hétköznapijainak (érdek)házassági és hűtlenségi eseményeit közölte. „Irodalom és művészet” rovata viccesen, tréfásan értesítette olvasóit, hogy Szász Károly újabb fordításon dolgozik, tudósított egy neves festő híres leánykérését ábrázoló műve fényképnek megvásárlásáról, felháborodását fejezte ki egy drámabíráló bizottsági döntésről, beharangozta Lónyay Menyhért „Az arany- és ezüstjárdék helyettesítése, arany- és ezüstmenyegző által” című művét. A kultúra hírei után egy körözési felhívást tettek közzé, mert egy frissen nősült örnagy a szökés büntetést követte el. Ezt követte két házassági hirdetésparódia a nők elszántságáról, s a férfiak hozományosságáról: *Egy magyar delhölgy*, ki a 60-as évek virágjában áll, 30 frt évi jövedelemmel bír, s már kétszer volt férjnél, új frigyét kíván kötni egy vagy két fiatal és gazdag uri egyénnel. Szépség hátránynak nem tekintetik. Fényképek teljes titoktartás mellett a szerkesztőséghez küldendők. »Ej, haj 2345« alatt. 50,000 hold területű birtokot kíván nőül venni egy miniszteri fogalmazósegéd. Ha leány jár vele, rajta maradhat betáblázva. Tudakozhatni: Budavár, Szt.-György tere 2. sz. alatt. *Hymen*, Borsszem Jankó, 1881. jan. 9. 5. L. bővebben *Fabó Edit*: Alapos lapparódiák. In *Évek és színek*. Szerk. *Steinert Ágota*. Budapest, Kortárs, 2005, 205–212.

6. *Fabó Edit*: Virtuális közösségek konfliktusai a 19. században: A „boldog békeidők” vágy- és vagyoneképe. In *Konfliktus és társadalmi innováció*. Szerk. *Paksi Veronika, Tibori Timea*. Budapest, Magyar Szociológiai Társaság, 2010, 190–218.

7. Révai Nagy Lexikona, 10., Budapest, Révai, 1914, 101–102.

8. *Hymen*, 1881, 1. sz. 14.

9. [*Vajda János*]: Hölgyek titkára vagyis Legujabb levelezőkönyv nők számára. Pest, Heckenast, 1861, 1.

10. Uo. 11.

11. *Knorr Alajos*: Magyar általános levelező és házi titkár. Budapest, Knorr, 1. füz., 1883, 1.

12. Uo. 4. sz. 30.

13. Uo. 6. sz. 46.

14. „*Könyvféregnek*. A „Magyar Lexikon”-nak eddig megjelent 66 füzetét, mely füzetenként 30 krba került, hajlandó vagyok 30 százalék árleengedés mellett átengedni. Ha megvenni óhajtja, szíveskedjék címét a „Hymen” levelezési rovatában tudatni, és én a könyveket utánfizetés mellett azonnal elküldöm. *Számológép*.” Uo. 8. sz. 66.

15. A „*Kérdések*”-ben említett versek, dalok: „Fekete szem éjszakája”, „Szánj meg babám, kis angyalom”, Frankenburg paródiái Bajza „Apotheosisára” Vörösmarty „Madárhangok” és „Hontalan” (Shonnai), Petőfi „Megy a juhász számaron” című költeményére, „Gyulám, Gyulám, életem reménye”, „Sötét van a másvilágon” és a „Holt költő szerelme”, „Nem hittem eddig, hogy szeretlek”, „Te nem tudod, mily hévvel szeretlek”, „Távol vagyok, óh szeretsz-e még?” „Fekete szem”, „Szőke vize”, „Azt szeretem, kit szeretnem szabad”, „Nézlek, nézlek, de hiába nézlek”, Tárkányi B. „Elégiák Reginához”, Szabó Endre: „Mari”, „Virágos, dalos mezőben”, „Lehullott a rezgő nyárfa ezüst színű levele”, „Társaság-koszorúnak szép virága”, „Fáj a szívem, búvánattal van tele”, „Óh Tihanyinak riadó leánya”, „Két holló panasza”, „Boccaccio” keringő szövege, „Jer ablakomra kedves”, „Távol vagyok, ó szeretsz-e még?” „Mit tűnődöl, mit sóvárgasz hosszú hűség lángiról”, „Csongorádi bíró lánya rózsám”, „Nincs boldogabb az aratonál”, „Kis levélke, drága levélke”, „A kisasszony be szép koszorút kötött”, „Schubert’s Ständchen”-t magyar szöveggel, „Repülj fecském ablakára”, „Lekaszálták már a rétet”, „Égszínű kék a nefelejts levele”, „Mennyasszony vagy, azt beszélük”, „Lassan sírok, mégis messze hallik”, „Hej a Rima zavarosan megáradt”, úgy „Szőke kislány, barna kislány eszem a szentedet”, „Sötét az éj, messze van még a reggel”, „Nem is voltam soha, nem is leszek soha csapodár”, „Felvirrad még mireánk valahára”, „Havasi kürt”, „Szőke kislány, barna kislány eszem a szentedet”, „Beh szomorú ez az élet énnekem”. A „*Feleletek*”-ben említett versek, dalok: „Fekete szem éjszakája, / Hány csillag ragyog ki rája: / Hány csillagból van a szemed Rózsikám, / Hogy az egész mennyországgal ragyogsz rám! // Süsd le inkább szempilládat, / Majd az éjfél támad; / Sötét éjfél ha rám veti árnyékát, / Nem látják meg mikor járok tehozad!”, Szabó Endre: „Szegény Mariska” (ez az a „Mari” c. vers?), „Távol vagyok, óh szeretsz-e még”, „Beh szomorú ez az élet énnekem”, Dalmady Győző: „Szerelmem hóféhér keze”, „Nézlek, nézlek, de hiába nézlek ... / Nem való vagy te szegény legénynek; / Másnak fogsz te hűséget esküdni ... / Másnak fogsz te menyországa lenni ... // Udvaromban három bokor róza / Jaj be szép lány van a szomszédomban / Bús szememet rá sem merem vetni: / Szegény vagyok, nem szabad szeretni.” „Lehullott a rezgő nyárfa ezüst színű levele”, „Virágos, dalos mezőben”, „Társaság koszorú szép virága”, „Fáj a szívem, búvánattal van tele”, „Ó Tihanyinak riadó leánya”, „Távolból szeretsz-e még?”, „Jer ablakomra kedves”, Boccaccio keringő szövege, „Hej világ, gyöngy világ, illatos gyöngy – –”, „Nincs boldogabb az aratonál”, „Schubert’s Ständchen”-t, magyar szöveggel, kottával, „Repülj fecském ablakára”.

16. Uo. 2. sz. 14.

17. „Ki lenne szíves egy a hűtlenségről szóló szívreható szerelmes dallal megismertetni? *Egy megcsalt férfit*.” Uo. 5. sz. 37. „*Egy megcsalt férfinak*. Íme egy igen szép, hűtlenségről szóló, szívreható szerelmes dal: S ö t é t a z é j ... / Sötét az éj, messze van még a reggel, / Ne tekints reám gyönyörű szép szemeddel, / Míg a szemed mint a csillag tündöklök, / Szegény szívem, árva lelkem haldoklik. // Csendes szellő lebeg a virágokon, / Ha nem szeretsz, Isten hozzád galambom; / Nem kérem én soha többé szívedet ... / Hogy ne is láss, messze messze elmegyek. // Összel száll a fecskemadár keletre, / Jutok én még tudom a te eszedbe, / Sírva-ríva fogsz te engem keresni, / De a sírban késő lesz már szeretni ... *Piros Rózsá*. Uo. 6. sz. 46. „*Megcsalt férfinak* mint szomorú, szerelmes verset beküldte *Egy résztvevő, szomorú Mariska* a „Beh szomorú ez az élet énnekem” kezdetű dalt; – *Egy megcsalt nő* pedig Dalmady

- Gyöző: „Szerelem hófehér keze” című költeményét.” Uo. 7. sz. 56.
18. *Levélbélyegnyelv.* (Tekintettel a sűrű kérdezősködésre, lapunk egy igen tisztelt barátnője kérésünkre készséggel átengedte közlés végett a következő, hozzá intézett levelet.) *Igen tisztelt „Kékszemű Mariska” nagysád!* A „Hymen”-ben tett ajánlat alapján, de még inkább szeméinek színéért, (mert megjegyzem, hogy én a kékszemű hölgyeket kiválóan tisztetem, sőt imádom) vagyok bátor az óhajtott levélbélyegnyelvet kegyednek megküldeni: Ha a levélbélyeget a levél alsó baloldalára ragasztjuk, ez azt jelenti: „szeretlek”; ha megfordítva tesszük ugyan oda: „szívem másé”, egyenesen lent: „Isten veled kedvesem, Isten veled.” Egyenesen lenn a jobb szegletben: „Ne írj többet”; a felső rész közepén „igen”, szemközt „nem”, a jobboldali szögleten derékszög alatt „szeretsz-e?”, a baloldali szögleten „gyűlöllek”; a jobb sarkon: „óhajtom barátságodat”, a bal szeglet közepén „óhajtanék veled megismerkedni”; a címmel egy sorban „fogadd el szerelmemet”; az alatt „el vagyok foglalva”; ugyanazon a helyen jobb sarkon „szeretnél-e látni”; a jobboldali szeglet közepén: „írj a zonnal.” – Íme, a bélyegnyelv titkai. *T. Feri.* (Keszthely, Zala m.) Uo. 18. sz. 165.
19. Uo. 8. sz. 66.
20. Uo. 10. sz. 84.
21. Uo. 20. sz. 181.
22. Az átfedéseket külön nem vizsgálja a tanulmány, mivel az túlzottan elaprózza az eredményeket.
23. Uo. 16. sz. 142.
24. Uo. 14. sz. 122.
25. Uo. 17. sz. 152.
26. Uo. 18. sz. 165.
27. Uo. 16. sz. 142.
28. Uo. 18. sz. 165.
29. Uo. 20. sz. 181.
30. Uo. 17. sz. 152.
31. Uo. 20. sz. 181.
32. Uo. 7. sz. 56.
33. Uo. 8. sz. 66.
34. Uo. 15. sz. 132.
35. Uo. 17. sz. 152.
36. Uo. 15. sz. 132.
37. Uo. 15. sz. 132.
38. L. Szerelem könyve Legujabb és legkedveltebb dal-bokréta 50 válogatott dalból magyar lányok és ifjak számára: Névnapi-, karácsonyi és ujévi köszöntésül. Összeírta *Tatár Péter [Medve Péter]*. Pest, Bartalits, 1869. A füzetecskében található versek pl.: A szerelem, A virágnak megtiltani nem lehet, Hírös város az Alföldön Kecskemét, Ez a világ amilyen nagy, A lányka mind hamis, Álltam ablakod alatt, Nem hittem én, de már hiszem, Mint a tavasz piros rózsája, Szeretlek én, szeretlek téged, Cifra subám, A hajnali kakasszóra, Haragszom rád, Virágosan szép az erdő, Katykaringós selyemkendőm.
39. *Batta András:* Álom, álom, édes álom: Népszínművek, operettek az Osztrák–Magyar Monarchiában. [Budapest], Corvina, 1992, 30–34.

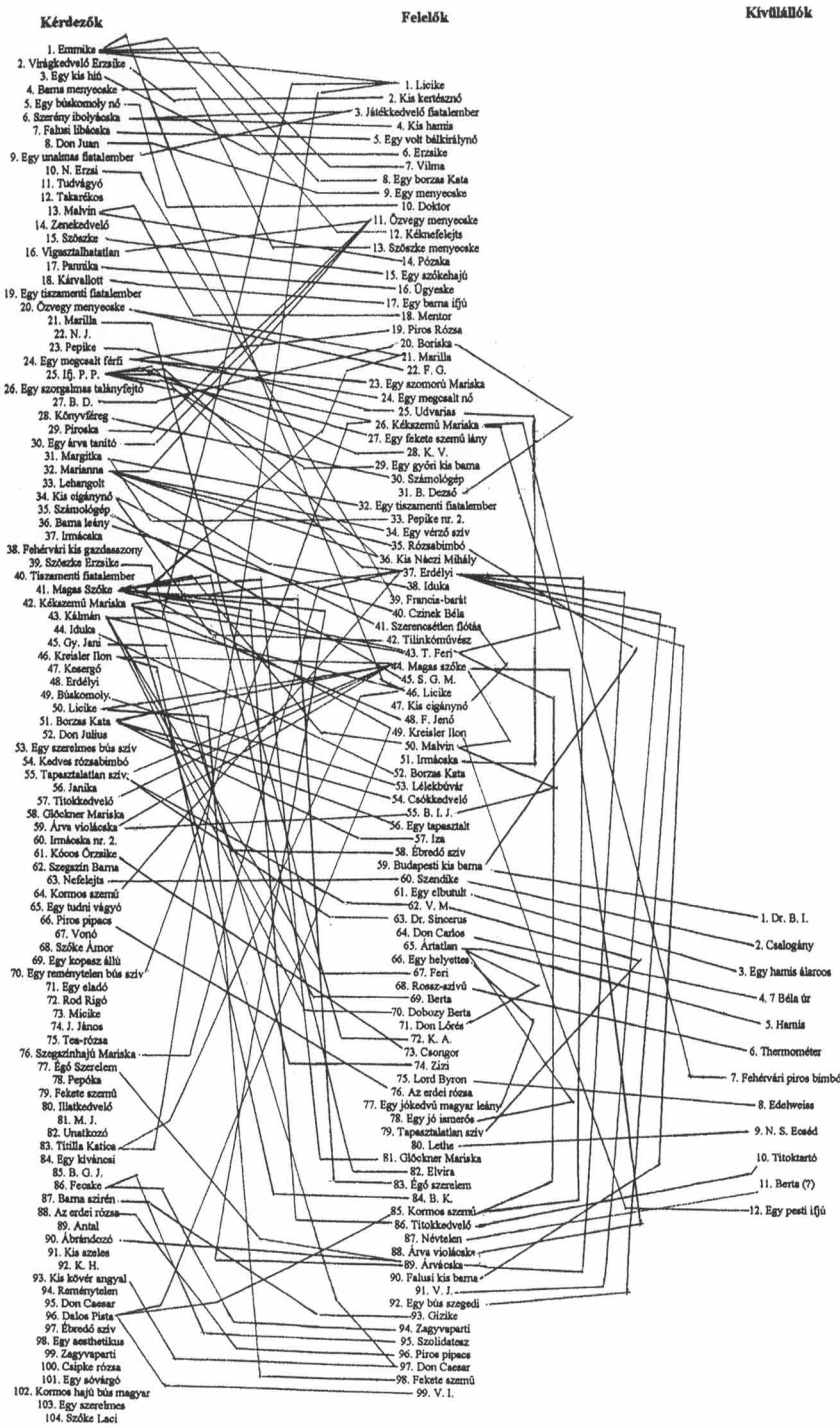
VÁLOGATOTT IRODALOM

- Andorka – Harcsa 1986=Andorka Rudolf – Harcsa István:* A magyar társadalom modernizációja hosszú- és rövidtávon társadalmi jelzőszámokkal mérve. Budapest, Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem, 1986 (Szociológiai Műhely Tanulmányok, 1. sz.)
- Batta 1992=Batta András:* Álom, álom, édes álom: Népszínművek, operettek az Osztrák–Magyar Monarchiában. [Budapest], Corvina, 1992
- Bourdieu 2000=Pierre Bourdieu:* Férfiuralom. Ford. *N. Kiss Zsuzsa.* Budapest, Napvilág, 2000. (Társtudomány)
- Bukodi 2004=Bukodi Erzsébet:* Ki, mikor, kivel (nem) házasodik? Pár választás Magyarországon. Budapest, Századvég, Andorka Rudolf Társadalomtudományi Társaság, 2004

- Csernák 1996=Csernák Józsefné,* Házasság és válás Magyarországon, 1870–1994. *Demográfia*, 1996, 2–3. sz. 108–135.
- Fábri 2001=A* művelt és udvarias ember. A társas viselkedés szabályai a magyar nyelvű életvezetési és illemtankönyvekben, 1798–1935. Szöveggyűjtemény. Szerk., bev. *Fábri Anna.* Budapest, Mágus, 2001. (Élet-képek)
- Fábri 2006=A* nő és hivatása, II.: Szemelvények a magyarországi nők kérdés történetéből, 1865–1895. Szerk. *Fábri Anna, Borbíró Fanni, Szarka Eszter.* Budapest, Kortárs, 2006
- Fónagy 2001=Fónagy Zoltán:* Modernizáció és polgárosodás, 1849–1914. Debrecen, Csokonai, 2001 (Történelmi Kézikönyvtár)
- Gerő – Hargittay – Gajdó 2006=Gerő András, Hargitai Dorottya, Gajdó Tamás:* A Csárdáskirálynő: Egy monarchikum története. [Budapest], Habsburg Történelmi Intézet, Pannonica, 2006
- Hadas 1994=Hadas Miklós:* Hímnem – nőnem. In *Férfiuralom.* Szerk. *Hadas Miklós.* Budapest, Replika Kör, 1994 (Replika Könyvek, 2), 246–264.
- Hanák 1997=Hanák Péter:* A bécsi és budapesti operett kultúrtörténeti helye. *Budapesti Negyed*, 1997, 2–3. sz. 9–30.
- Holló 2003=Holló Szilvia Andrea:* Egy pesti polgárleány társat választ: (Részletek Szilárd Leó édesanyjának visszaemlékezéseiből). In *Társadalmi nemek képe és emlékezete Magyarországon.* Szerk. *Pető Andrea.* [Budapest], A Nők a Valódi Esélyegyenlőségért Alapítvány, [2003], 55–77.
- Husz 2002=Husz Ildikó:* Család és társadalmi rekonstrukció a 19. században. Budapest, Osiris, 2002 (Doktori Mestermunkák)
- Kalmijn 1994=Kalmijn, Matthijs:* Assortative Mating by Cultural and Economic Occupational Status. *American Journal of Sociology*, 1994, 100, 422–452.
- Kéri 2008=Kéri Katalin:* Hölgyek napernyővel: Nők a dualizmus kori Magyarországon: 1867–1914. Pécs, Pro Pannonia, 2008 (Pannónia Könyvek)
- Knorr 1883–1884=Knorr Alajos:* Magyar általános levelező és házi titkár. Budapest, Knorr, 1. füz., 1883–1884
- Laquer 1996=Laqueur, Thomas W.:* A szexuális vágy és a piaccgazdaság az ipari forradalom idején. In *A szex: Szociológia és társadalomtörténet: Szöveggyűjtemény, I.* Szerk. *Tóth László.* Budapest, Új Mandátum, 1996, 189–210.
- Lipták 2002=Lipták Dorottya:* Újságok és újságolvasók Ferenc József korában: Bécs – Budapest – Prága. Budapest, L'Harmattan, 2002 (A Múlt Ösvényén)
- Lőrincz 2006=Lőrincz László:* A vonzás szabályai: Hogyan választanak társat az emberek? *Szociológiai Szemle*, 2006, 2. sz. 96–110.
- Luhmann 1997=Luhmann, Niklas:* Szerelem – szenvedély: Az intimitás kódolásáról. Ford. *Bognár Virág.* Budapest, Józsefvárosi Műhely, 1997 (Józsefvárosi Könyvek)
- Mahrtdt 1998=Mahrtdt, Helgard:* Öffentlichkeit, Gender und Moral: Von der Aufklärung zu Ingeborg Bachmann. Göttingen, Vandenhoeck und Ruprecht, 1998 (Palaestra, 304)
- Majoros 1997=Majoros István:* A nő a XIX. században. *Valóság*, 1997, 7. sz. 99–109.
- Mead 1970=Mead, Margaret:* Férfi és nő: A két nem viszonya a változó világban. Szerk., vál., utószó, jegyz. *Bodrogi Tibor,* ford., *András László, Vajda Endre.* Budapest, Gondolat, 1970
- Mosse 2001=Mosse, George L.:* A férfiaságnak tükröje: A modern férfieszmény kialakulása. Ford. *Székely András,* Budapest, Balassi, 2001 (Feminizmus és Történelem)
- Nagy 2006=Nagy Mariann:* Nők a magyar gazdaságban a dualizmus korában. In *Nők a modernizálódó magyar társadalomban.* Szerk. *Gyáni Gábor.* Debrecen, Csokonai, [2006] (Artemisz Könyvek), 205–222.
- Siklóssy 2002=Siklóssy László:* A régi Budapest erkölcsé. Utószó *Székely András.* Budapest, Osiris, 2002.
- Simmel 1990=Georg Simmel:* A kacérság lélektana. Vál., ford. *Berényi Gábor.* Budapest, Atlantisz Medvetánc, 1990. (Veszedelemes Viszonyok)
- Simmel 2001=Georg Simmel:* Válogatott társadalomelméleti tanulmányok. Szerk. *Szaniszló Ákos,* ford. *Berényi Gábor.* Budapest, Novissima, 2001
- Szabolcsi 1985=A* magyar sajtó története. Szerk. *Szabolcsi Miklós.* II/2, 1867–1892. Szerk. *Kosáry Domonkos és Németh G. Béla.* Budapest, Akadémiai, 1985
- Vajda 1861=[Vajda János]:* Hölgyek titkára vagyis Legujabb levelezőkönyv nők számára. Pest, Heckenast, 1861

MELLÉKLET

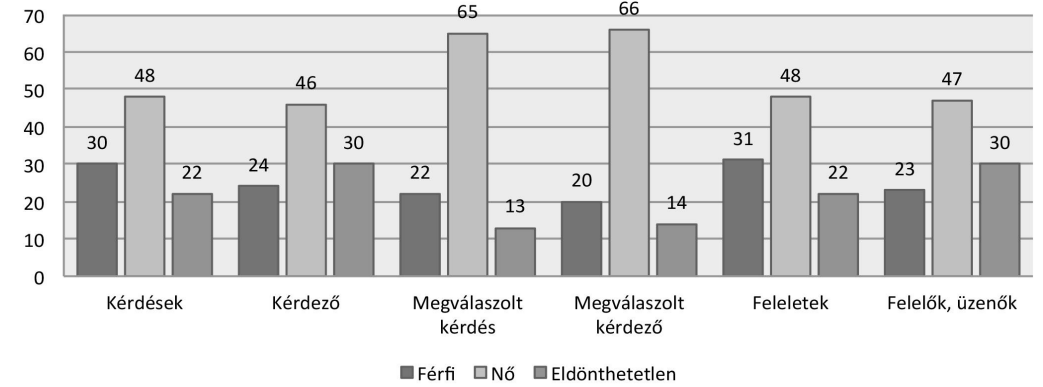
A levelezők kapcsolati ábrája belépésük sorrendje szerint



GRAFIKONOK

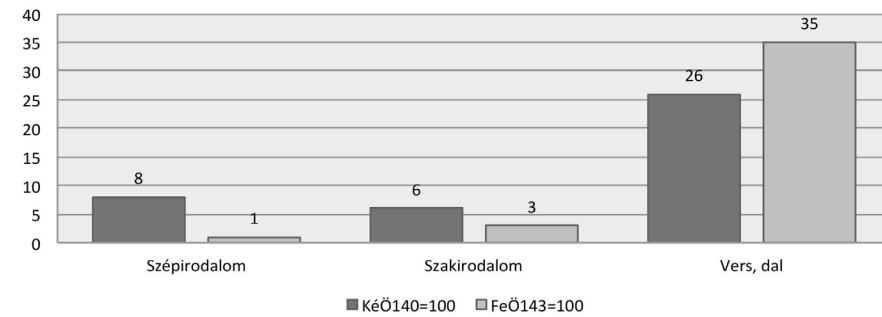
Kérdőzők, felelők
1.

Kérdőzők és felelők megoszlása (%) nemek szerint



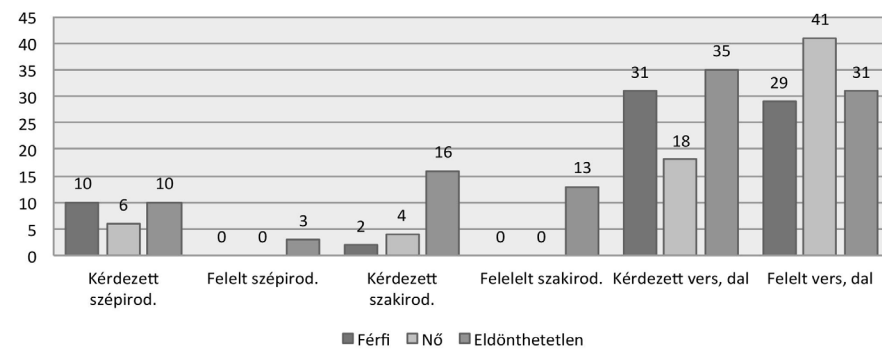
Irodalom
2. a

Összes levél (%)



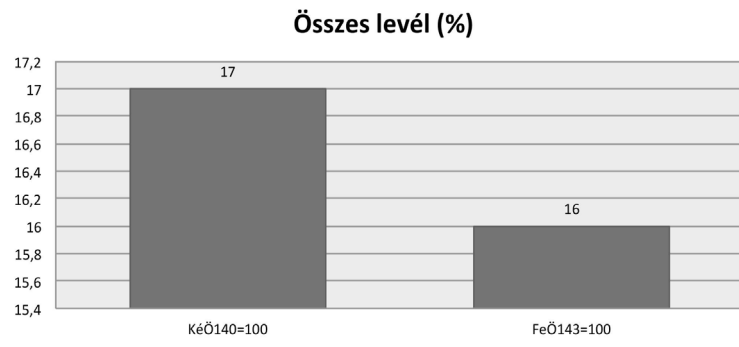
2. b

Nemek szerint (%)

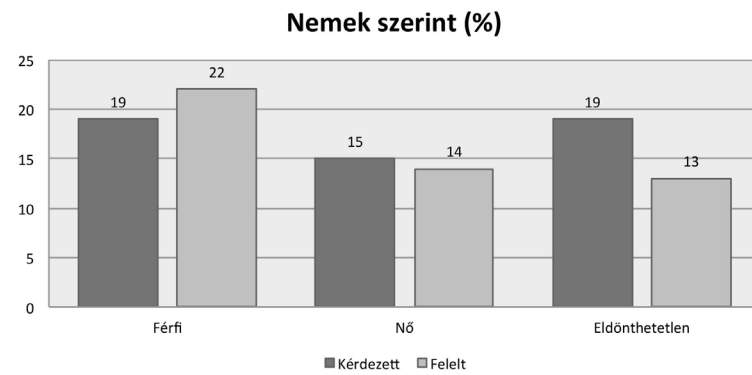


Titkos jelrendszerek

3. a

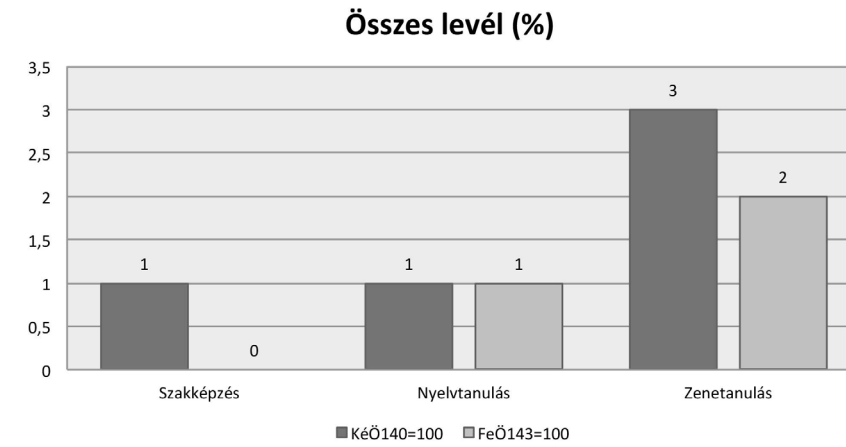


3. b

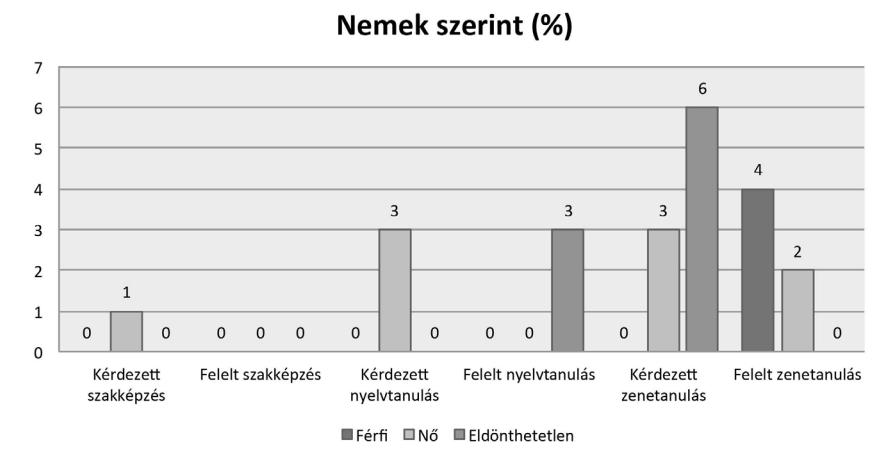


Művelődés, tanulás

4. a

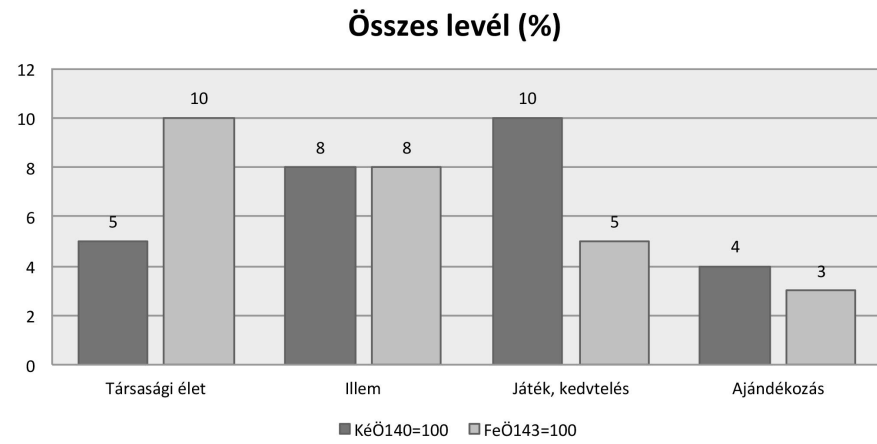


4. b

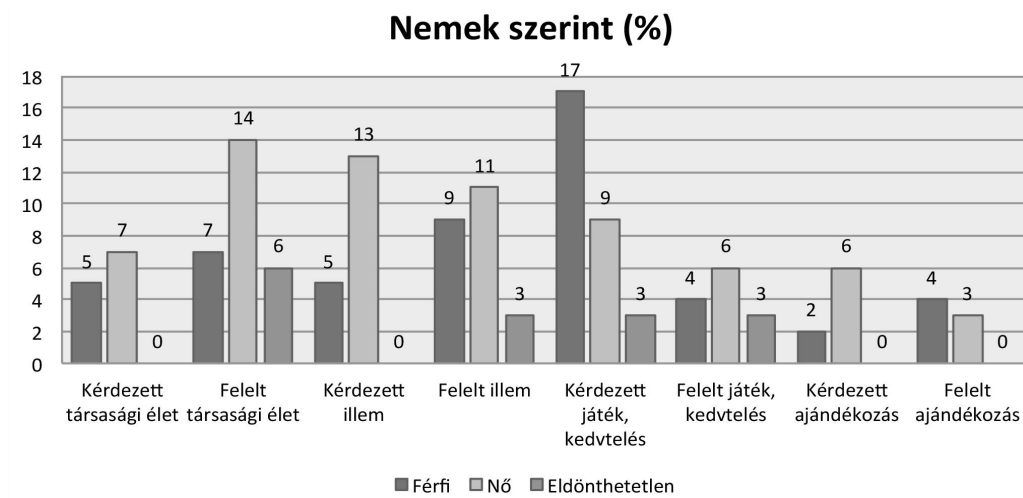


Társaság, szórakozás

5. a

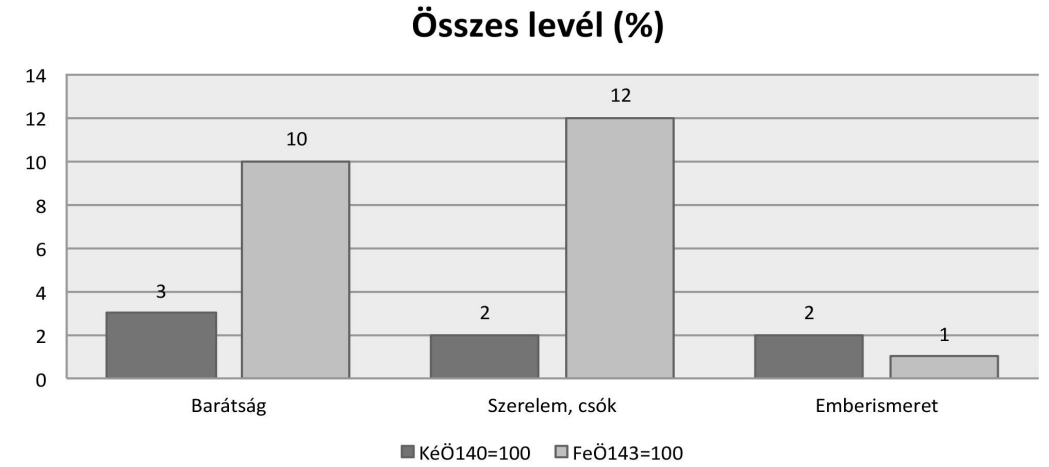


5. b

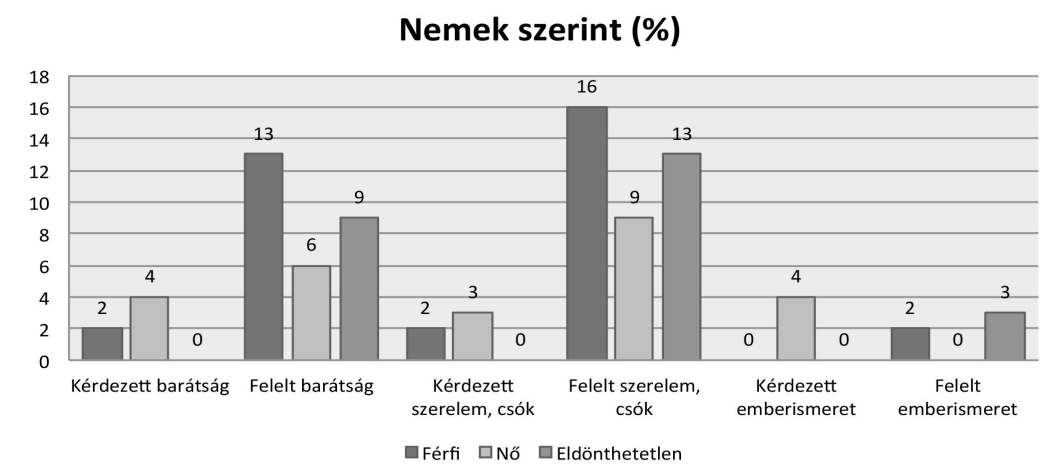


Társas kapcsolatok

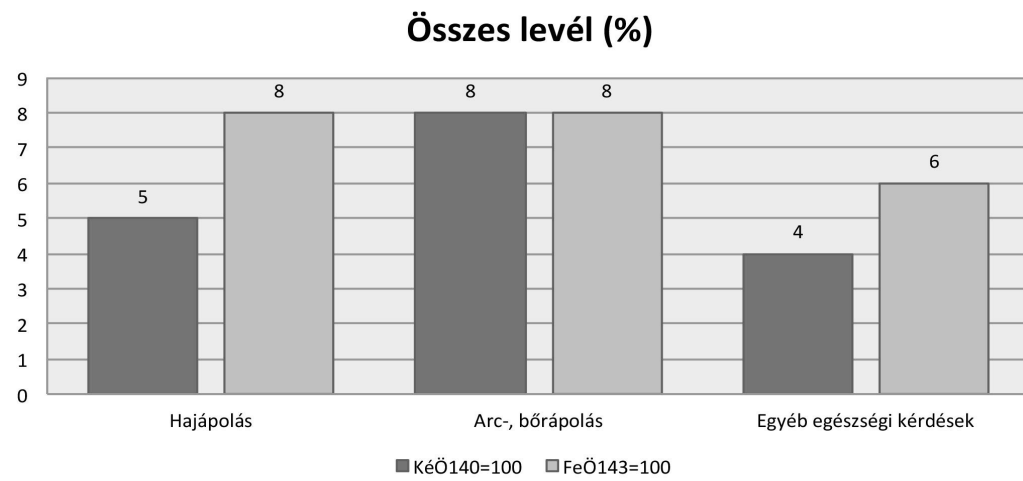
6. a



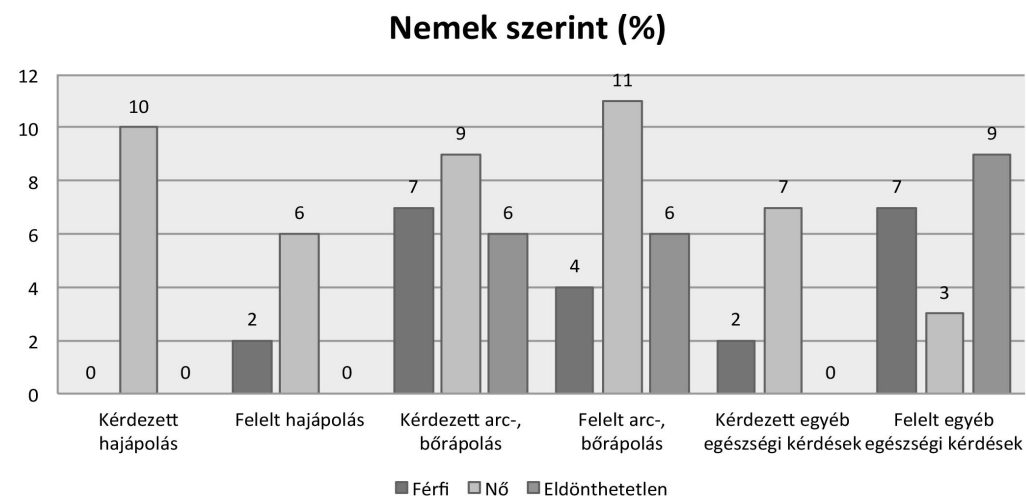
6. b



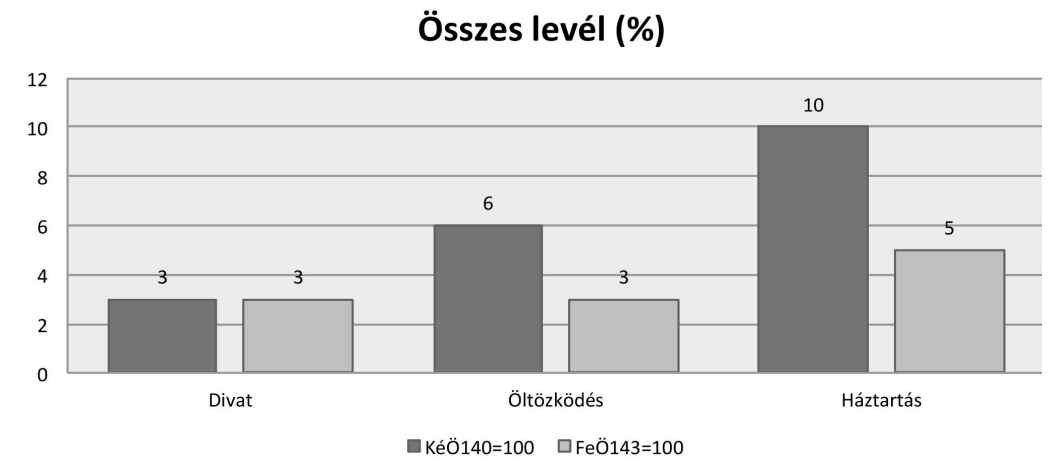
7. a



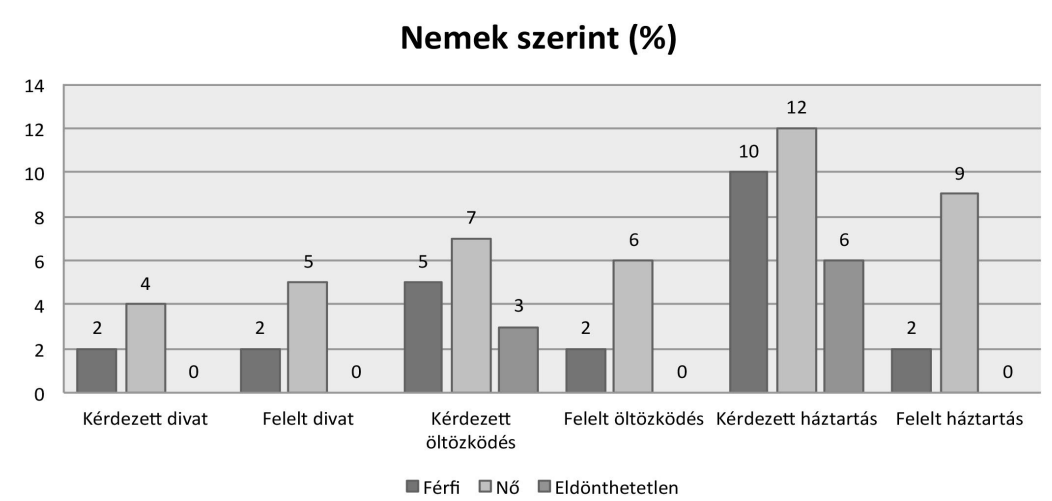
7. b



8. a

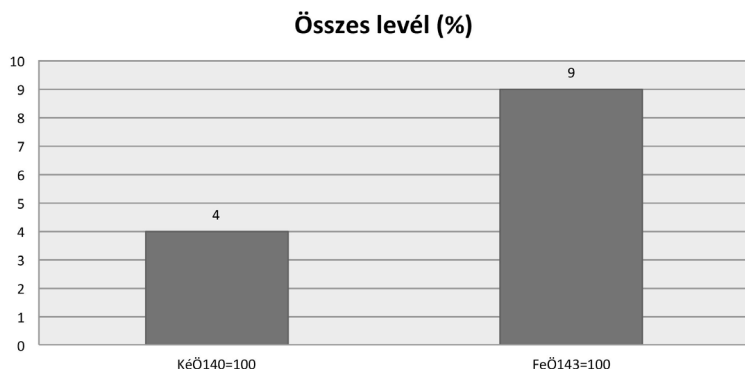


8. b

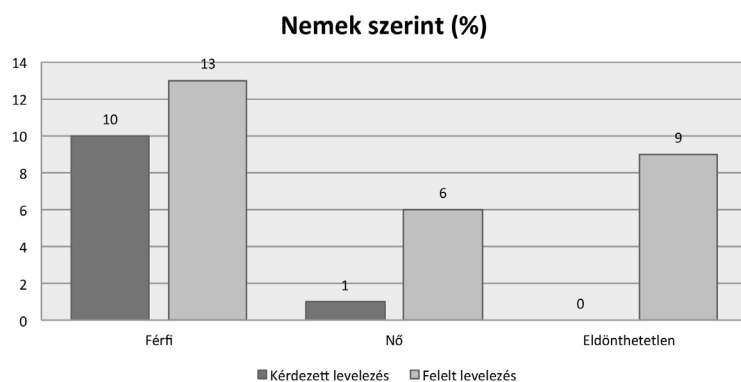


Levelezés

9. a



9. b



EDIT FABÓ

THE FORUM TOPICS OF CORRESPONDENCE AT THE END OF THE 19TH CENTURY

ABSTRACT

Men and women rarely could meet informally until the 20th century. Nowadays it's no problem, but at that time, in addition men had much more opportunity to work, culture, study, entertainment, than women. The independent move closer to each other was hardly possible, at most specially for this events organised by the others, and the situation was supervised by relatives, aunts. This situation, which was confirmed by rules of conduct, artificially maintained itself was traumatized. A kind of solution to this problem was a "Hymen". A literary and marriage journal in 1881 had the correspondence column by the marriage and partnership advertisements too. It would be very interesting to see that the above-mentioned reasons, men and women from the rather different cultural backgrounds, the common themes were found. Similarly informative are the occurring topics of correspondence, their popularity and diversity. The dialogue among the young people of that time relates to their experiences, troubles, perspectives, the level of education, the claims to culture, finally, the circumstances of life.